

DR. JULES (GYULA) GERMANUS VE TÜRK İNKILÂBINA DAİR RİSALESİ

Yard. Doç. Dr. Necmi UYANIK
Selçuk Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
nuyanik@selcuk.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Macar aydını olan J. Germanus'un bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, onun "*Penseés Sur La Revolution Turque (Türk İnkılâbı Üzerine Düşünceler)*" adlı Fransızca kaleme alınmış olan eseri Türkçeye çevrilerek aynen verilmiştir. Bu eserde, Osmanlı Saltanatından Türkiye Cumhuriyetine yaşanan dönüşümün tarihî arka planı verilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifade ile bu yazı, Türk milletinin, çağdaşlaşma süreci paralelinde nasıl millî bir kimlik kazandığının serüvenini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Türk inkılâbı, Germanus, çağdaşlaşma.

DR.JULES(GYULA) GERMANUS AND HIS PAMPHLET ON TURKISH REVOLUTION

Abstract

In this study J. Germanus ,a Hungarian intellectual is evaluated briefly then his work "*Penseés Sur La Revolution Turque (Views on Turkish Revolution)*" is translated to Turkish.In this work,we try to give the background of the existing transformation from the Ottoman Sultanate to the Turkish Republic.In other words,how did the Turkish Nation get the national identity during the modernization process.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Turkish nationalism, Germanus, modernization.

I. J. GERMANUS ve ESERLERİ ÜZERİNE

Bu bölümün ardından çevirisi verilen risale, *Jules(Gyula) Germanus* tarafından, önce 1928 yılında **La Revue Hongrie** dergisinde Macarca **A Török Forradalom** (Türk Devrimi) başlığıyla yayınlanmıştır. Bu yayının akabinde eser, Fransızca **Pensées Sur La Revolution Turque**, (Imprimerie de la Société Anonyme Athenaum, Budapest 1928) adıyla, ayrı basım şeklinde bilim dünyasına armağan edilmiştir. Eserin Fransızca olarak yayınlanmasını müteakiben yazar, *Mustafa Kemal Paşa'nın* dikkatini çekmiş ve Paşa tarafından Türkiye'ye davet edilmiştir. Türkiye'ye yabancı olmayan *Germanus*, Paşa'nın daveti üzerine Türkiye'de bir süre kalmıştır¹.

Günümüz Türk bilim dünyasında pek tanınmayan *Germanus*, 6 Kasım 1884 tarihinde Budapeşte-Macaristan'da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra, 1902 yılında Budapeşte Bilimler Üniversitesi-Felsefi Bilimler Fakültesi Tarih ve Latince bölümlerinde başladığı öğrenim hayatını, 1903-1906 tarihleri arasında İstanbul'da hukuk öğrenimiyle devam ettirmiştir. Bu tarihlerde İstanbul'da Jön Türklerle ilişki içinde olan *Germanus*, tutuklanarak yurt dışına çıkarılmıştır². 1906-1907 yıllarında Viyana ve Leipzig Üniversitelerinde öğrencilik yapan yazar; Arapça ve Türkçenin yanı sıra, Türk ve Arap tarihleriyle birlikte edebiyatlarını da öğrenme imkânını elde etmiştir. 1907'de Budapeşte Üniversitesi'nde Arap dili ve tarihi üzerine doktorasını yaptıktan sonra, 1908 yılında, *Vambéry'nin* tavsiyesiyle British Museum'da kütüphaneci olarak göreve başlamıştır. 1910 yılına kadar İstanbul'da kalan (bu arada İngiltere'ye de gitmiştir) *Germanus*, 1911-1920 yılları arasında Budapeşte Ticaret Akademisinin yanı sıra, Arap ve Türk Dili Bölümü'nde de öğretim üyeliği yapmıştır³.

Bu tarihler arasında, değişik aralıklarla Türkiye'ye gelen ve özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Kızılay temsilciliğinde bulunan *Germanus*, Çanakkale Savaşı sırasında tıbbî araç ve eşya taşıma görevlerini üstlenmiştir. Bu görevi sırasında İngilizlerin eline esir düşmüş, ancak daha sonra serbest bırakılmıştır.

¹ İsmail AKDOĞAN, "Gyula Germanus", **Tarih ve Toplum**, C. 25, S. 146, Şubat 1996, s. 46.

² Macaristan'da 1870'lerde Profesör Vambéry tarafından Budapeşte Toplum Bilimleri Üniversitesinde, Türkoloji üzerine ilk bilimsel araştırmalar başlatılmış; bu bağlamda Turan dili, tarihi ve Türk-Macar akrabalığı üzerinde durulmuştur. XX. yüzyılın başlarında Turan halkları tanımlamasında dil ve ırk kriterleri ikinci plana atılırken, coğrafi ve etnokültürel özellikler ön plana geçmeye başlamıştır. Turan hareketi Macaristan'da "*Turan Dergisi-Turan Cemiyeti*"nin çıkışı ile birlikte 1913'ten sonra siyasallaşmıştır. Pal Teleki, Belâ Horvath, Gyula Pekar ve Abdullatif Efendi bu dönemin önemli simalarındandır. İstanbul'da Türk-Macar Dostluk Cemiyeti kurulurken, 1916-17 Öğretim yılında 186 öğrenci Macaristan'a gönderilmiştir. Dolayısıyla *Germanus'un* Türkiye ile olan ilişkileri ve faaliyetleri değerlendirilirken, (özellikle *Turan Dergisinde* yazmış olmasına da bakılacak olursa) bu ortamın dikkate alınması gereklidir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk., Tarık DEMİRKAN, **Macar Turancıları**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 1-71; Nizam ÖNEN, **İki Turan Macaristan ve Türkiye'de Turancılık**, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 49-99.

³ **Magyar Nagy Lexikon, Magyar Eletrajzi Lexikon**, (C. 1, Akademia Kiado, Budapeşte 1969, s. 328). Yukarıda verilen bilgilerin bir kısmını Budapeşte'den bize gönderme zahmetinde bulunan *Tarık Demirkan'a* teşekkür ederim. Ayrıca bk., İ. AKDOĞAN, *agm.*, s. 46-47.

1920 yılından itibaren Budapeşte Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde, 1934'den itibaren de Budapeşte Teknik ve Ekonomi Üniversitelerinde, dil ve tarih dersleri vermiştir. Yine 1930'lu yıllarda Türk, Mısır ve Hindistan üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak dersler veren Germanus, bu tarihlerde Orta Doğu ve Asya'nın çeşitli ülkelerine gitmekle birlikte, 1935'de Mekke'ye giderek Hac görevini yerine getirmiştir⁴.

1952 yılında "Dil Bilimleri"nden yüksek lisansını yapan Germanus, 1958 yılında "Edebiyat Bilimleri"nden doktor unvanını almıştır. 1956 Kahire Arap Bilimleri Akademi üyesi, 1978 Ürdün Bilimler Akademi üyesi, 1979 İslâm Bilimleri Enstitüsü üyesi ve Pen Klup kurucu üyesi olan Germanus, 8 Kasım 1979 yılında hayata gözlerini kapamıştır.

1920'li yıllarda, Budapeşte'de **Külföld** adlı bir dergi yayınlayan Germanus'un çok sayıda makale ve kitapları bulunmaktadır. **Turan** Budapeşte 1916, **Modern Mouvement in İslam (İslâmda Modern Hareketler)**, Londra 1932, **Kelet Fenyeli Fele (Doğunun Işıklarına Doğru)**, Budapeşte 1966, **Allah Akbar-A Felhold Fako Fenyeben (Hilâlin Solgun Işığında)**, Budapeşte 1957, **New Arab Novelist (Yeni Arap Romancısı)**, Londra 1969, önemli eserleri arasında sayılabilir. Türkçe adlarıyla *Gülbaba Türbesinde Düşünceler*, *Doğu Mistisizmi ve Bektaşî Dervişleri* gibi makaleleri de önemli çalışmaları arasındadır⁵.

Gyula Germanus; dünyaca tanınmış oryantalistlerden Armin Vambéry, Ignac Goldziher ve Türkolog Ignac Kúnos gibi değerli bilim adamlarının desteğini almıştır. Müslüman dünyasının önemli bir kısmını gezen yazar, İslâm dininin ilişki içerisinde olduğu etnik unsurlarla, özellikle de Arap ve Türk dünyasının dinle olan ilişkileri üzerinde durmuştur. Müslüman olan yazar, İslâm dünyasındaki yazılarında *Şeyh Hacı Abdülkerim Germanus* adını kullanmıştır⁶.

Hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilen *Jules(Gyula) Germanus*'un, burada çevirisi verilen *Penseés Sur La Revolution Turque* risalesiyle ilgili olarak şöyle bir kısa değerlendirme yapılabilir:

Germanus, Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleşen Türk İnkılâbı'nın temellerini ortaya koymaya çalışırken; uzun bir tarihi süreç ve senkronize bir bakış açısıyla değerlendirmelerde bulunur. Orta Asya'dan gelen Türklerin kültürel, siyasî özellikleri; İslâmiyetle tanışmalarıyla birlikte Orta Doğu geleneğinden etkilenmeleri ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile bağlantısının Bizans üzerinden gerçekleştiğine dikkat çeker. Yazara göre, "Doğu tarihinde büyük adamlar", Avrupa devletlerinin

⁴ **Magyar Eletrajzi Lexikon**, s. 328.

⁵ Verilen bilgilerle birlikte, *Gülbaba Türbesinde Düşünceler* başlığını taşıyan makale serisinin çeviri ve değerlendirmesi için bk., Gyula Germanus, "Gülbaba Türbesinde Düşünceler I-II-III", (Çev. İsmail AKDOĞAN), **Tarih ve Toplum**, C. 25, S. 146-147, 149, Şubat-Mart, Mayıs 1996, s. 45-53, 45-53, 40-47.

⁶ İsmail AKDOĞAN, "Gyula Germanus", **Tarih ve Toplum**, C. 25, S. 146, Şubat 1996, s. 47.

tarihine göre daha çok önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda Türk kavimleri de dikkate değer önderleri sayesinde dünya tarihindeki yerlerini almışlardır. Bu ilkeye uygun düşen en büyük örnek ise Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Germanus'a göre, Türkler Osmanlı Devleti ile kozmopolit bir devlet kurmuşlardır. Saltanat sistemi ile devletin asli unsuru olan Türkler devlet yönetimine pek sokulmamış, deyim yerindeyse "köle" konumunda kalmışlardır. Osmanlının devlet geleneğinde Sasani-Pers etkisinin fazlasıyla görüldüğüne dikkat çeken yazar, aslında Osmanlı yöneticilerinin tam olarak İslâmiyet'in içeriğinden haberdar olmadıklarını, sadece kurulan ordu dolayısıyla fetih politikası ekseninde devletin sınırlarını genişlettiğini belirtmektedir. Osmanlı yönetimiyle ilgili bazı değerlendirmeler yapan yazar, coğrafyadan kaynaklanan siyasî, dinî, kültürel özelliklere dikkat çekerken; Osmanlının yönetim ilkesinin, temelde Türk kaynağından geldiğine vurguda bulunur. Objektif tespitler yapmaya çalışan Germanus'un bu risalesinde, bazı konularda sübjektif ya da bilgi eksikliğinden kaynaklanan görüşleri bulunmaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken hatalarından birisi, Osmanlı hanedanlığının temel olarak "Büyük Théodos İmparatorluğunu" yeniden kurmak gibi bir amaç içinde olduğu yönündeki bakış açısıdır. Germanus'un diğer bir eleştirilecek yönü ise, İslâm dinini tam olarak tanımamasından kaynaklanan tespitleri, ya da kısmen oryantalist bakış açısının taraflı kırıntılarının bulunmasıdır. Bu konuyla ilgili iki örnek vermek gerekirse; "Hz. Muhammed'in savaş sözleriyle vazedilen İslâm doktrininin" barışı getirdiği ve "Türklerin büyük işler yapmaktan çok, fikirleri ve malları" dünyanın öbür ucuna taşımaları konusudur. Dolayısıyla bu bakış açılarında önemli bilgi eksikliklerinin olduğu kolayca sezelebilmektedir.

Germanus'un dikkat çeken ve bugün dahi güncel özellik gösteren bir değerlendirmesi ise, Amerikalı tarihçi Lyber'in bakış açısıyla ortaya koyduğu "laik ve dini" kurumların bir arada bulunmasıyla ilgili tespitlerdir. Ona göre, bu bağlamda Osmanlı'ya dışarıdan bakıldığında Müslüman bir ülke görünüşüne sahiptir. Resmi dili Türkçedir, ancak dinî kitaplar Arapça yazılmaktadır. Halk, hem Arapçayı hem de yazarların ortaya koydukları edebiyat dilini anlayamamaktadır. Dolayısıyla burada bir çelişki vardır. Yazar, burada Türkiye'nin entelektüel gelişimi hakkında değerlendirmeler yaparken, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlının sahip olduğu İslâm anlayışını bir kenara bırakarak, Avrupa'nın benimsediği milliyetçilik anlayışı ekseninde ilerleme yolunu seçtiği konusuna dikkat çekmiştir. Osmanlının yaşadığı ıslahatlar sürecinde, eski kurumların korunarak yenisinin alınması yoluna gidilmesinde, II. Mahmutla birlikte yaşanan süreç önemlidir, ancak yenileşmenin ilk teorisyenleri Jön Türklerdir. Yazarın bu konuyla ilgili yaptığı diğer bir tespit ise, dikkat çekicidir. "Osmanlının ağırlık merkezinin Avrupa'da, yönetim sistemi ve dinin emrettiği felsefi" anlayışlarının ise Orta Asya ve Arabistan'da kaldığı konusudur. Avrupa'da düşünce özgürlüğü yaşanırken, Osmanlı düşüncesi din adamlarının tekelinde kaybolmuştur. Avrupa'ya giden elçiler dahi, Avrupa'nın gelişmesindeki ana saikleri görememişler, Avrupa medeniyetinin maddî görünüşüne takılıp kalmışlardır. Bu yapıyla birlikte dikkat edilecek olursa, Doğu

halklarının tarihinde inkılâbî değişimlerin gizli örgütler tarafından yapılması ya da hükümet darbelerinin gerçekleşme sebebi “otorite ve şiddet (?)” kaynaklıdır.

Jön Türklerin teorisyenleri, kurtuluş için Avrupalı fikirleri görmüşler, Türk ırkının kendi şuuruna ermesi için çalışmalarda bulunarak “Türk olan bir medeniyet” için Turancılık modelini benimsemişlerdir. Germanus, Macarlardaki “Turancılık” modeli ile Türkiye’de görülen “Turancılık” modelinin farkına da dikkat çekmiştir. Buna göre Türkiye’de “Turancılık” Türk halkının yeniden doğuşu anlamını taşımaktadır⁷. Macarlardaki Turan anlayışı coğrafya ekseninde ve dile dayalı bir modeldir. Milli devlet modelini önemli bir şans olarak gören Jön Türkler, Türkiye’de bütün etnik unsurları “Siyasi bir bütünlük” içerisinde eritmeye çalışmışlardır⁸. Bu anlamda halkın anladığı bir edebiyata, yani Osmanlı’nın kozmopolit dilinden, Türkiye’nin sadeleşmiş bir Türkçesine geçilmiştir. Yazar, birlik ya da ilerleme konusunda dilin ne kadar önemli olduğu konusunu ise “sosyal yapıyı hiçbir şey dil kadar ifade edemez” ilkesiyle pekiştirmiştir⁹. Bu nedenle Suni olan Osmanlı dili birdenbire desteksiz bir şekilde havada kalmıştır. Osmanlı’nın kurtuluş hareketini başlatan Jön Türkler, eski edebiyatın boş laflarını bırakarak fikir ve duyguya önem vermişlerdir. Nitekim, yeniliğin Mustafa Kemal’in zaferinin meyvelerinden birisi de budur.

Germanus, Osmanlı saltanatının kökeninin millette değil, “organize köleliğe dayalı bir egemenlikte” yattığını belirtmektedir. I. Dünya Savaşı’nın, Avrupa’nın Osmanlıya tesiri olarak algılanması gerektiği konusuna dikkat çeken yazar, Türkiye Cumhuriyeti’nin alt-yapısında yaşanan inkılâbın hızını da aynı konuyla ilişkilendirmektedir.

Yazarın Türk yenileşme süreciyle ilgi yapmış olduğu önemli bir diğer tespit ise, iktisadi yapıyla ilgilidir. Osmanlı yönetiminde Türkler zaten ticareti eline geçirememiştir. Bu eksiklikle birlikte, “*üretimi modernleştirmeden, tüketimi modernleştirmek*” Osmanlı yenileşme yönetimlerinin önemli bir hatası olmuştur. Gerçekten burada yapılan tespit dikkate şayan bir konudur.

Buraya kadar verilen düşüncelerden de anlaşılacağı üzere Germanus Türk inkılâbının kökeni, siyasi ve toplumsal dönüşümüyle ilgili önemli tespitler yapmıştır. Metin içerisinde yapılan bazı değerlendirmeleri ise, sübjektif ve bilgi gerektiren görüşlerdir. Dolayısıyla bu yazıda, Türk İnkılâbı’nın, dışarıdan bir aydın tarafından nasıl görüldüğüyle ilgili bir profil ortaya konmaya çalışılmıştır. Farklı bakış açılarının ve eleştirilerin oluşması dileğiyle metnin çevirisi Türk

⁷ Turancılık anlayışının değerlendirilmesiyle ilgili son bir makale için bk., Günay Göksu ÖZDOĞAN, “Dünya’da ve Türkiye’de Turancılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C. 4, İletişim Yay., 2. bsk., İstanbul 2003, s. 388-405.

⁸ Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp birlikte Turancılığın Pantürkizm anlayışına dönüşümüyle ilgili bk., François GEORGEON, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**, (Çev.: Alev Er), Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. bsk., İstanbul 1996, s. 51-72.

⁹ Türk yenileşmesinde dil reformunun tarih ve milliyetçilik açısından önemi büyük olmuştur. Bu konuyla ilgili bir değerlendirme için bk., David KUHNER, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, (Ter.: Zeki Doğan), Fener Yay, İstanbul 1998, s. 95-108.

okuyucusunun dikkatine sunulmuştur. Sonuç olarak yazarın ortaya koyduğu fikirler ekseninde şu sorunun üzerinde dikkatlice düşünülmesi ve çözüm yolunun üretilmesi gereklidir: XXI. yüzyıl Türkiye'sinde üretici bir toplum tipi mi hâkimdir, yoksa tüketici bir toplum mu? Bu sorunun cevabıyla birlikte J. Germanus'la ilgili Türkiye'de en azından bir Yüksek Lisans tezinin yapılması bilim adına en büyük beklentimizdir.

II.J. GERMANUS: TÜRK İNKILÂBİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER*

(I.) Dünya Savaşının çok sayıda önemli etkileri arasında, Osmanlı saltanatını Cumhuriyet haline getiren değişiklik, muhakkak ki özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu değişiklik sayesinde, Türk halkı müthiş bir atılım yaparak, Asya'dan ayrılıp Avrupalı ülkeler seviyesine yükselmesini bilmiştir. Bunun sonucu da inkılâpla ilgili bir aksiyona dayanır. Ancak inkılâbın kaosu içerisinde (Türk milletinin) düşmanları, kendi aralarında, Türk milleti için, ölüm anlamına gelen bir anlaşma sağladığı ortamda, Türk milletini kurtaracak olan kafası çalışan *Mustafa Kemal Paşa* adında bir asker vardı.

Doğunun tarihinde “büyük adam”lar, Avrupa devletlerinin tarihinden çok daha önemli rol oynamışlardır. Coğrafi konumları, Avrupa devletlerini daima göçmen ve doğudan gelen halklara karşı kendilerini savunmak için savaşa itmiştir. Devletin temelini oluşturan, sosyal güçleri gruplar haline getiren şey, savunma organizasyonudur. Olağanüstü insanlar, ancak faaliyetleri, ilerlemenin normal hızına ayak uydurabildiği taktirde, devletin belirlenmiş olan coğrafi çerçevesini yıkabilirler. Doğu, istikrarlı devletleri pek bilmez. Doğuda, devlet ileri görüşlü-bir şahsın veya bir generalin ürünüdür ve bu “büyük insan” ölünce, devlet de genellikle bölünür gider. Batı devletleri ırk ve dil birliğine dayanırken, doğulu imparatorluklar temellerini ve varlıklarını inanç ya da kılıç gücüne borçludurlar. *Muhammed*'in savaş sözleriyle vazedilen İslâm doktrini, Arap kabileleri arasında barışı hazırlamıştır. Barış sağlandıktan sonra, İslâm'da birleşen ve güçlü bir askerî teşkilatlanmadan yararlanan bu kabileler, savaşçı yeteneklerini kullanarak komşularını yendiler ve inanışlarına göre onların mallarını yiğitliklerinin mükâfatı olarak aldılar. *Muhammed*, aynı dili konuşan Arapları, silâhlı bir kamp haline getiren hareketin kurucusu oldu ve peygamberin öğretilerini yaymak için, özellikle zengin ganimet ve yavaş yavaş da önce bir devletin kurulmasına, sonra da millî hayata götüreceği olan, askerî disiplin ve beceri anlayışı ümidiyle onları harekete geçirdi.

Türklerde ise, tek amaçları yağma olan sürekli değişken karakterli akınlar, amaçsız yolculuklar haline gelerek, ancak büyük bir adamın itici gücüyle, sonunda bir devlet kurmayı başarmıştır. Birkaç askerî harekete başlamak için farklı ırktan ve farklı dilden göçebeleri bir araya getiren önder kişi o kadar dominant bir faktördür

* Makalenin bundan sonraki kısmı, Jules Germanus'un *Penseés Sur La Revolution Turque* [Imprimerie de la Société Anonyme Athenaeum, Budapest 1928, (35 s.)] adlı eserinin çevirisinden ibarettir.

ki her Türk kavmi eski bir savaş önderinin adını almıştır. Irk ve medeniyet farklılığı ikinci sırada geliyordu: Temel olarak devlette ırk ve medeniyet birliği yoktur, ama kendisine mutlak itaat isteyen ve devletin varlığı kendisine dayanan bir insanın iradesi vardır. Hiç şüphe yoktur ki yegâne birleştirici güç olarak istisnai bir kişiliğin enerjisine sahip olan büyük bir devletin doğuşu ve bu olayın düzenli bir şekilde bazı kavimlerde tekrar edişi, son analiz olarak, coğrafi konuma, tarihi gelişmeye, her türden şartların bir araya gelmesine ve nihayet çevresine uyum göstermesini bilen ırkın üstün özelliklerine bağlıdır.

Türk kavimleri, tarihte önderleri sayesinde (önemli) bir rol oynamışlardır. Bu karakteristik özellik, Türklerin geçmişteki bütün dönemlerinde mevcuttur ve bugün de *Mustafa Kemal Paşa* ve onun başlattığı hızlı gelişmeyle kendini göstermektedir.

Kurumları oluşturan ve etnik özelliğin yavaş gelişmesinden sonra bile, etkinliğini devam ettiren bir fikir, her kavmin tarihine damgasını vurmuştur. Bu etkin düşünce bile, zamanın, koşulların ve etnik değişikliklerin ayarlı etkisiyle değişime uğramıştır; bununla birlikte, kuşaktan kuşağa geçmiş, dış kaynaklı unsurlara nüfuz etmiş ve bir milleti oluşturmak için bütün unsurların birleşmelerini gerçekleştirmiştir.

İdeolojinin asimile edici gücü çok sayıda kavimde vardır. Türk kavminin ve özellikle de Osmanlı Türk kavminin gelişip ilerlemesine yön veren fikir, fetihlerde bulunmak ve kul yapmak için hükümdarın şahsiyeti etrafında birleşmekten ibaretti. Osmanlı İmparatorluğu, kendi tebaasını kontrol altında bulundurmak ve hiç durmadan yeni fetihlerde bulunmak için askerî ve medenî bir düzenleme meydana getiren bir *hanedanlığın* imparatorluğuuydu. Bu düzenlemenin köklerini Asya'da aramak gerekir. Türklerin ilk sultanı olan ve bugün adını taşıdıkları (Osmanlı), *Osman* (ölümü 1326) civardaki nüfus üzerinde hâkimiyet sağlamak için, Bitinya'nın* Müslüman ve Hristiyan savaşçıları ve arkasında Osmanlı tarihinin tamamının cereyan edeceği bir hat çizdi. Avrupalı tarihçiler ve Avrupa kamuoyu Osmanlı Türklerini özellikle Müslüman fethinin aracı olarak görüyorlardı. O derecedeki, Türkler özellikle Müslüman bir halk, Osmanlı Saltanatı da İslâm'ın teokratik saltanatı olarak telâkki ediliyordu. Muhtemelen Kayı (Kayhanlı) boyundan olan, Tatarlardan kaçarak, Ön Asya'ya sığınan ve daha sonra, Osmanlı adıyla meşhur olan milletin çekirdeğini oluşturan Türkler *I. Osman* döneminde Müslüman olmuşlardır¹⁰. Osman'ın babası Ertuğrul'un hâlâ ilkel Türklerin dinî inançlarına sahip olduğunu ve Kur'an hakkında adını duymaktan başka bilgisi olmadığını farz etmek yerinde olur. Kayı Türklerini, Ön Asya'da yaşayan ve Selçuklu İmparatorluğunun yıkılışından sonra hiçbir devletin otoritesine girmemiş olan, Türk ve diğer kavimlerden, Müslüman ve Hristiyan kavimleri köleleştirmeye azmettiren faktör İslâm doktrini değildir. Bunun sebebini Türk ırkının yüzyıllardan

* Bitinya: Kütahya, Eskişehir ve Bilecik bölgeleri [çeviren]

¹⁰ *Germanus*'un buradaki tespiti kronolojik açıdan yanlıştır. Ancak başta da dikkat çekildiği gibi bu tür hatalar ve metin içerisindeki yanlış tespitler ayrı bir makalenin eleştirisi konusudur. [Çevirenin notu]

beri kökleşmiş karakteristik özelliğinde aramak gerekir ki, bir önderin veya bir hanedanın himayesinde, mutlak bir güç zayıfları kendi iradesine alır ve onların ekonomik kaynaklarını sömürerek kendi hâkimiyet alanını devamlı olarak büyütür. Kayı aşireti, yeni devlete ne kişiliğinin damgasını vurmuş ne de hegemonyasını ona kabul ettirmiştir, çünkü karakter özellikleri orada baskın rol oynamamıştır; yeni doğan millet Osmanlı adını almıştır, yani Bitinya'nın coğrafi konumunu çok iyi bilerek Hristiyanlardan, pagan Türklerden ve Müslüman Selçuklulardan oluşan askerleri vasıtasıyla iletişim yollarını açan veya kapatan ve böylece bir hükümet ve bir devlet kuran *Othman*'in ya da *Osman*'in adını almıştır. Coğrafi konumdan kaynaklanan ekonomik avantajlar Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna hayli katkıda bulunmuştur. Bu devletin halkı Hristiyan Yunanlılardan ve Müslüman Türklerden oluşuyordu. Müslüman Türkler baştan beri *Muhammed*'in doktrininin ilk halinden bayağı uzak idiler; bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü onlar bu dine girdiklerinde yeni dinin oluşmasının üzerinden yedi yüzyıl geçmişti ve bu zaman zarfında, İslâm, Emevi ve Abbasi halifeliklerinin politik ve felsefî süzgecinden geçmişti.

Ön Asya'da yaşayanlar, Selçuklular döneminde Türklerle kaynaştılar. Yunanlılar kitleler halinde boyun eğdiler ve aynı zamanda Müslümanlığa geçtiler. Osmanlı hanedanı tarafından kurulan devlet, doğu Avrupa'nın ve Ön Asya'nın halklarını birleştirdi ve Avrupalı ve Hristiyan unsurları öylesine özümsemi ki, Arap ve Fars Müslüman devletlerinden zorunlu olarak çok farklı bir karaktere büründü. Osmanlı İmparatorluğu yönetim ilkesini Türk kaynağından aldı, ancak ülke nüfusu içinde erimiş olan çok sayıda ırk da pek çok Avrupaî unsuru bu yönetim ilkesinin hizmetine soktu. Kayhanlı Türkleri Moğollar tarafından Orta Asya'nın çeşitli noktalarından sürülmüşlerdi; İstanbul'a dayanan Osmanlı İmparatorluğu Akdeniz'in sahibi olmuştu; ama Akdeniz kıyısında bulunan halklar ve kurumlar, özellikle Doğu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Türk kökeni kadar derin izler bırakmıştır. Osmanlı Türklerini saf bir ırk olarak görmek imkânsızdır; Osmanlı karakteri, Türkleri ve Hristiyanları fethederek asimile eden ve bir hanedanla temsil edilen hakim bir kurumun karakteridir. Osmanlı kelimesi, gerçekte, bir kısmı Doğu (Roma) İmparatorluğundan, diğer bir kısmı da İslâm'dan gelen unsurlar üzerinde maddi ve manevî bir güç oluşturan devlet anlamına gelmektedir. Nüfusu ırk bakımından, Türk olduğu kadar, Arap ve Yunanlıdır. Osmanlı hanedanının çabalarının temel düşüncesi, istilâların ve savaşların yok ettiği Büyük *Théodose* İmparatorluğunu yeniden kurmaktan ibaretti. Osmanlı hanedanının hâkimiyeti, önceleri gönül rızasıyla daha sonraları ise zorla silâh altına alınan askerlerinin itaatinden kaynaklanıyordu. Bu hanedan Avrupa'nın doğusunda ve Asya'nın batısında yegâne bir imparatorluk kurmayı başardı. Ama imparatorluk içinde din ve ırk açısından asla bir homojenlik var olmadı. Bütün Müslümanlar gibi, Türkler de dini özel bir olay gibi değerlendirmiyorlardı. İslâm sadece bir din değildi; hukukî bir doktrin ve felsefî bir anlayışı da kapsıyordu. Oysa, Avrupa'da hukuk ve yargılama dinin zincirlerinden çabucak kurtuldukları halde, doğuda ve özellikle Müslüman ülkelerde, din hayatın bütün alanlarını ve

insani faaliyetleri düzenlemeye devam etmekteydi. Dinî örgütlenme siyasî örgütlenmeyle paralel bir şekilde devam ediyordu. Fethedilen topraklar üzerinde yaşayan halkların hukukunu İslâm kanunları oluşturuyordu. Osmanlı hanedanı altında, birbiriyle alâkasız doğu Avrupalı halklarını bir araya getiren güç, böylelikle, temelini tamamen Türk düşüncesinden almasına rağmen İslâm'ın temsil edilişi gibi görünüyordu.

Bu düşüncenin kendisi bile, farklı kaynaklardan elde edilmiş bir alıntıyı temsil ediyordu. Bu düşünce, hiçbir etnik sınırlamanın olmadığı ve göçebe hayatının en güçlünün hâkimiyetine kolaylık sağladığı Orta Asya'nın steplerinde doğmuştu. Orta Asya'nın derinliklerinden gelen bu Tatar özellik, sayısız asimilasyona rağmen, Türk devletinin yapısında daima bulunmaktadır.

Türklerin tarihteki rolleri, büyük işler yapmış olmalarından çok, fikirleri ve malları dünyanın bir ucundan öbür ucuna taşımış olmalarındadır. Türkler İslâm'ı Avrupa'ya getirmişler ve Hindistan'a da sokmuşlardır; Nesturiyanizmi ve ateşe tapmayı Çin'e yaymışlardır. Çin ile Hindistan arasındaki iletişim Türklerin eseridir ve bu sayede Budizm Çin'e girebilmiştir. Çin ipeğini Bizans İmparatorluğu'na taşımışlardır. Bugün eski Budist tapınaklarında İran'dan gelmiş sanat eserleri görüyorsak eğer, bu şüphesiz Türk kervanları sayesinde olmuştur. Aracılık hizmeti doğal olarak step göçebelerinin oynadığı bir rol idi. Bu göçebe hayat Türklerin ruhunda kalıcı bir iz bırakmıştır; onların düşüncesini felsefî tasavvurlardan uzaklaştırarak pratik işlere yönlendirmiştir; (bu sayede)Türklerin çok önceden kabileler halinde örgütlenmenin avantajlarını öğrenmelerini sağlamıştır. Dervişlerin, Pers mistisizminden kaynaklanan dinî tarikatları Osmanlı Türklerinde, mistik hayallerin yerini somut amaçlara bıraktıkları hizipler halindeki bir örgütlenmenin temelini oluşturmuştur.

Orta Asya'nın stepleri Osmanlı İmparatorluğu'nun karakteri üzerinde belirleyici bir etki yapmıştır. 8. yüzyılda, Türk imparatorluğu, 25 yılda Çin sınırından Bizans şehrine kadar yayılmıştır. Bu uçsuz bucaksız imparatorluğun ahenginin tek kaynağını bir taraftan itaat diğer taraftan da otorite oluşturuyordu. Hükümdarın, halkının hayatında mutlak hakkı vardı.

Türk kabilelerinin siyasî örgütlenişi önemli ölçüde savaş karakteri taşıyordu. Kendilerine ganimet sağlayan savaşın yokluğunda, bu kabileler hemen küçük gruplar halinde parçalanıyor ve yeniden bir araya gelmek için yeni bir lideri bekliyordu. Hun İmparatorluğu veya eski Türk imparatorluğu birbirine uyum göstermeyen ama güçlü bir örgütleyici güç tarafından toplanmış etnik unsurlardan oluşuyordu; ve bu güç zayıfladığında unsurlar dağılıyordu. Türk İmparatorluğunda, hükümdar halkını idare eder, besler ve maaşını verir(di).

Uygurların **Kutadku Bilik*** adlı (eserlerindeki), öğretici şu şiiri, Türk devletinin (yönetim) ilkesini estetik bir şekilde anlatmaktadır:

* Bu eser Karahanlılar dönemine aittir.

“Dünyaya sahip olmak için insana ve orduya ihtiyaç vardır;
 Orduları tutmak için onlara toprak vermek lazımdır;
 Ancak zengin bir millet toprak verebilir;
 Milleti zengin yapan kanun budur işte.”

Bu pratik düşüncelere Sasani kralı *I. Artaxerxès*'in [*Erdişir*] sözlerinde de rastlıyoruz: “*Ordusuz güç, parasız ordu, tarımsız para, adaletsiz tarım olmaz.*” Yüzyıllar boyunca “*Steplerin Sevmediği Gezginler*” olan kuzey göçebeleriyle savaşı sürdüren Pers medeniyeti Türklere hükümet etme ilkelerini öğretti. Pers devleti ve Pers monarşi idaresi, İran ile Türkistan arasındaki mücadelelerle kuvvetlendi. Perslerin hayal gücüne bağlı düşünce anlayışı hükümdarlarını tanrı haline getirdi. Türk malî sisteminde olduğu gibi, saray memurlarıyla hükümet memurlarının birbirlerinden ayrılmasını Pers etkisine bağlamak gerekir. Sasani hükümdarları, Pers İmparatorluğu topraklarında özgür ve özerk örgütlenmeler oluşturabilen başka dinlere mensup kişilere karşı gösterdikleri hoşgörüyü ayırt edilmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki benzer kurumların kökenini burada aramak gerekir.

Pers monarşisinin ilkeleri, Arap kabilelerin üstünlüğünü temel alan ve Selçuklu ve Osmanlıların siyasi örgütlenmelerinde belirleyici bir etkide bulunan Müslüman imparatorluğun idare şeklini değiştirdi. Arap imparatorluğunda yöneticiler Pers, askerler Türk idi. Türk sanatının kökeni Perslerden gelir. Osmanlıların Araplardan aldıkları şey, gitgide daha katı bir hale gelen din ve hukuk olmuştur. Osmanlılar, kabul ettikleri Arap alfabesi uğruna kendilerine Suriye'den kalan eski alfabelerini terk etmişlerdir. Osmanlılar İslâm dinine girerek, İslâm'dan her açıdan Türk ruhuna uygun olmayan bir karakter almışlardır. İslâm'ın dogmatizmi ve yazılı kuralları, Türklerin gözünde değerli olan düşünce özgürlüğüne karşıydı. Türkler İslâm'ın en gözü pek askerleri olsalar da, onlar İslâm için değil, daha çok vatan sevgisi ile harekete geçiyorlardı.

Abbasi halifelerinin döneminde, çok sayıda toprağı olmayan Türk süvarileri ve satın alınmış esirler saraya kadar geliyor ve asker ya da muhafız askeri gibi, en yüksek makamlara yükseliyorlardı. Arapların saraylarında yüksek makamlara gelmiş Türklerin idareye katılmaları, Osmanlı yönetimindeki yapısal gelişmenin habercisidir. Bu gelişme de genç Hristiyan esirlerin yönetimde çalışmak üzere eğitilmesidir.

Selçuklu dönemine ait *Nizam-ül Mülk*'ün **Siyasetnâme** adlı eserinde, Türk esirlerin Arap krallarının saraylarında nasıl yetiştirildiklerini detaylarıyla okuyoruz. Pazardan satın alınan esir saraya getirilir ve bir yıl boyunca sahibinin yanında piyade eri olarak hizmet etmek zorunda kalırdı. Bu bir yıl boyunca ata binmeye hakkı olmazdı. Bu dönemin sonunda ona bir binek atı verilirdi, ama atın ağzına geçireceği bir ipten başka bir şey de verilmezdi. İkinci yılın sonunda bir eyer alırdı

ve koşum takımı derece derece süs bakımından daha zengin ve daha mükemmel olurdu. Yedinci yılda, efendisi ona bir çadır verirdi; bu çadırı kendine ait hizmetkârları bulunan bağımsız bir konut anlamına gelirdi. O andan itibaren ipek giysiler giyebilirdi, ama tüm savaşçı haklarına rağmen, ancak 35 yaşında emir seviyesine ulaşabilirdi. Hayatının sonuna kadar efendisinin esiri olarak kalırdı.

İslâmî kurumlara bağlı olan bu eğitim sistemi, Osmanlıların ve Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî örgütlenmesinin anahtarını oluşturmaktadır. Arap krallarının ordusu ve muhafızları Türk esirlerden, Osmanlı padişahlarınıninkiler ise Hristiyan devşirmelerden oluşmaktaydı.

Osmanlılar, Bitinya'ya yerleştikten sonra hiçbir değişiklik olmadan İslâm'ı kabul ettiler. Yenilikçi etkilerin hâlâ uygulandığı tek alan, hükümet ve yönetim alanıydı. Sarayın şatafatı ve damgası, maliye ve yerel yönetim Bizans etkisini yansıtıyordu. Mimaride ve sosyal hayatta hâlâ Bizans etkisi görülüyordu.

Entelektüel hayatın bütün alanlarına, sultanın mutlak bir güçle temsil ettiği devlet düşüncesi en üst seviyede hâkimdi. Sultanın gücü (ise) sadece şer'î hukukun buyruklarıyla sınırlıydı. Sultan, rejimi korumada menfaati olan ve kendisine mutlak bir itaat gösteren bir sınıftan destek alıyordu. İşlerin idaresi bu sınıfın elindeydi; yöneticileri ve askerleri sağlıyordu. Yönetim çevrelerinin idealine neredeyse karşı çıkan bir diğer kurum da İslâm hukukunun demokratik sistemiydi. Rejimin dikkat çeken özelliği, devletin resmî Müslüman karakterini muhafaza etmek ve, özellikle yönetim ve askeriye görevlerine hazırlamak için yetiştirilen Hristiyan devşirmeler arasında yönetim personelinin de temin etmekten ibaret idi. Yönetime giren her kişi, sultanın kölesi olarak hizmet ediyordu ve yükselebildiği makam ve liyakat ne olursa olsun hayatının sonuna kadar öyle kalıyordu. Sultanların köleliğe dayanan siyasî rejimine paralel olarak, büyük nüfus kitlelerine dayanan Mahométane (İslâmî) kilise de mevcudiyetini devam ettiriyordu. Hristiyan kiliseleri ayrıcalıklı bir durumdan yararlanıyor ve bağımsız bir hayat sürüyorlardı. Dinî ve laik kurumların bir arada yaşamalarını derinlemesine inceleyen¹¹ Amerikalı tarihçi Lybyer, sultanların rejiminin büyük kurumları hakkındaki tezine destek olarak 16. yüzyıl İtalyan yazarlarının ifadelerini ileri sürmektedir.

Venedik Cumhuriyeti'nin fevkalâde elçisi *Andrea Gritti*, 1503 yılında yüksek mevkideki Türk memurlar hakkında şöyle yazıyor:

“Sultan Hazretleri, devlet işleri ve diğer önemli işler konusunda normal şartlarda sayıları dört olan paşalarına danışır. Bunlar İstanbul'da ikamet ederler ve çocuk yaşta özellikle belli kişiler tarafından yetiştirilmek üzere ailelerinden çekilip alınmış, Hristiyan anne-babaların çocuklarıdır. Gerek sultana olan yakınlıkları ve gerekse hakkettikleri için yüksek makamlara getirilmişlerdir. Adaletin tevzûinde ve lütufların dağıtılmasında büyük zenginlik kazanmışlardır.”

¹¹ Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire*, s. 39.

Venedik elçisi (1555-1560) *Antonio Barbarigo*, yüksek mevkide bulunan her Türk'ün sultanın kölesi olmakla asalet kazandığını söylüyor.

1568 ile 1573 yılları arasında Sultanların sarayında Venedik'i temsil eden *Marcantonio Barbaro*, hazine, yönetim, iktidar kısacası devletin tamamının Hristiyan olarak doğmuş, daha sonra köle olmuş ve nihayet Müslüman olarak yüksek mevkilere gelmiş kişilerin elinde bulunduğunu ifade ediyor. Hristiyan kökenli bu kölelerin dışında hiç kimse sultana yaklaşılamaz ve onun hizmetine giremezdi.

Devletin askeri gücü de kesin olarak doğuştan Hristiyan olan kişiler tarafından yönetilmektedir; ama bunun aksine adaletin tevzîi tamamen Türklere aittir. Türkler, çocuklarını, kadı diye anılan hakim olmak üzere Kuran öğrendikleri, camilere bağlı okullarda yetiştirmektedirler. Kararların uygulaması doğal olarak elinde silâh bulunduranlara aittir.

Yine Venedik Cumhuriyeti elçisi (1582-1585) *Gianfrancesco Morosini* iktidarın örgütlenişi ile dinî kurumları arasındaki farkı şöyle ifade ediyor:

“İki çeşit Türk vardır. Kimileri Türklerin çocuğudur, kimileri devşirmedir. Devşirmeler çocukken silâhli akınlar yapılan topraklardan kaçırılmışlardır. Sadece ordunun büyük bir kısmı bu devşirmelerden müteşekkil değildir, aynı zamanda Babîlî'nin yüksek makamları da, sadrazamlıktan tutun en düşük hizmetkarlığa kadar, onlara verilmiştir. Zira Türkler -eski bir geleneğe uyarak- bu görevleri talep edemezlerdi.

Türk olarak doğmuş kişiler din, adalet ve eğitim ile iştigal etmektedirler. Devşirmelerin hepsi köledir ve sultanın köleleri olmakla gurur duyarlar. Zira bilirler ki Osmanlı Devleti bir köleler cumhuriyetidir ve köleler tarafından yönetilir.”

Lorenzo Bernado lâik ve dinî kurumları aynı özenle anlatır.

Venedik Cumhuriyetinin elçisi (1591-1597) *Matteo Zane* eleştirilerini tutkulu bir şekilde ifade eder:

“Türklerin kimi yerli, kimi de devşirmedir. Yerlilerin büyük kısmı Asya'da oturur ve devşirmelere kıyasla, daha az baskıcı ve daha az bozulmuşlardır: Devşirmeler kesin olarak dinsiz iken yerli Türklerde, dinden bir kalıntı vardır. Devşirmeler yaşayan en aşağılık ve en saygısız insanlardır; Hristiyan inancıyla her türden insanî duygudan yoksundurlar. Silâh gücünü, yönetimi, zenginlikleri, kısacası, sadece dinin hizmetine yönlendirerek safkan Türkleri uzaklaştırdıkları imparatorluğu ellerinde bulunduran, inançsız ve kanunsuz bu devşirmeler gecikmeden dini inkar etmişlerdir.”

Zane, yerli Türklerin 16. yüzyılın sonlarına doğru, sadece çalınmış Hristiyan çocukların oluşturduğu kapalı bir sınıfa iltimas geçen rejime karşı ayaklandıklarını ifade eder. *“İşte bu sınıf hükümleri uyguluyor ve dinin kontrolünü elinde*

bulunduruyordu. Onun her şeye egemen olduğu ve yerli Türklerin onların tebaası ve hizmetçisi oldukları da söylenebilir.”

1603 yılında Türkiye üzerine yayınlanan bir kitabın yazarı olan Richard Knolles, sultanın kendisine karşı hiçbir hakkı olmayan tebaasına karşı mutlak hâkimiyeti üzerinde ısrarla durur. “Sultan gücünü, halkın üzerinde hâkimiyet kuran ve sayılarını her 4 ya da 5 yılda tamamladığı devşirme kölelere verdiği silâhli kuvvetlerden almaktadır. Bu devşirmeler daha çocukken ailelerinden kaçırılmışlardır; Türk yönetimi Hristiyan taşra halkının gençlerinin en seçkinlerini böylece alırdı ve onlar da sarayda zamanın büyükleri tarafından yetiştirilerek sultana ve devlete mutlak itaati öğrenirdi. Yönetici sınıf sultanı babaları gibi gören yetimlerden oluşurdu. Türkler ise ticaretle, zanaatla ve çiftçilikle uğraşır; devlet yönetimi onların işi değildi.”

İşte Osmanlı İmparatorluğunun görüntüsü böyleydi; imparatorluk halka dayanmıyor ama devletin zorbaca düzenine dayanıyordu. Bir sınıf halka hâkimiyet kuruyordu ve bu sınıf din ve ırk açısından hakim olduğu halka tamamen yabancıydı. Sadece kendi hayatını devam ettirmek için atalarını ve büyüklerini inkar ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nu bazı ideal hedeflere sürükleyen halkın duyguları, tutkuları ve istekleri değildi. İmparatorluğun temeli, etnik gelenekleri hor gören ve mutlak iktidarı dinî ve etnik unsurlar üzerinde merkeze sun’î bir şekilde oturmuş bir sınıfın ellerine veren bir fikre dayanıyordu. Dışarıdan bakıldığında imparatorluk Müslüman bir görünüme sahipti ve resmî dili Türkçe’ydi. Ama dinî kitaplar Arapça yazılıyordu ve halk Türkçe edebiyat dilini anlamıyordu. Dil, zorla alınmış çocuklardan oluşan ve rejimin tamamına destek veren ordu kadar sun’î görünüyordu. Kendisinin devleti oluşturduğu fikrini benimseyen Osmanlı hanedanı, halkın ruhuna yabancı olan ve yegâne işlevi rejimin korunmasını sağlamak olan sun’î bir medeniyet tabakası meydana getiriyordu. Türkiye’nin entelektüel gelişmesi ve aktüel durumu böyleydi.

* * *

Bu sayfaları yazarken Celal Nuri’nin **Türk İnkılâbı Üzerine (Türk İnkılâbı)** adlı kitabı elime geçti. Yazar, Türk sosyal ve tarih bilimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Gençliğinde bütün Avrupa devletlerine yaptığı seyahatler ve kendi ülkesiyle Avrupa’nın diğer ülkeleri arasında bulup ortaya çıkardığı derin farklılıklar onu, Türkiye’nin geri kalmışlığının sebeplerini halkına göstermeye azmettiriyordu. Büyük Macar Széchenyi gibi, o da tembellik alışkanlıklarını ve Asyalı kurumları ifşa eder ve ülkesini uzun süren uyuşukluktan çekip çıkarmak ister. Haklı davası için mücadele etmeye ve Türkiye’de Avrupa ilmini ihdas etmeye yönelik *Ati* adında bir gazete çıkarır. Savaşın sona İtilâf güçleri tarafından Malta adasına sürülür ve gazetesi kapatılır. *Mustafa Kemal Paşanın* zaferinden sonra ancak Türkiye’ye dönebilir ve milletvekili seçilerek yeni Türk anayasasını yazmaya başlar.

Celal Nuri, o günkü değişimde Türk milletinin yeniden doğuşunu görür ve bunu anlatmak için sosyolojik ve tarihî bir bakış açısı kullanır. Onun eserine özel bir değer kazandıran şey, onun olaylar zincirini anlatması değil, olayları sergilerken eklediği düşünceleridir. Türkler için yazar ve bütün kalbiyle onların kafasına, Türk milletinin kendi meselelerinin idaresini bizzat ellerine almaları gerektiği fikrini sokmak ister.

Günümüzde, Türk yazarlar, harekete geçirmek için ülkelerine genellikle dokunaklı sözlerle seslenirler. Avrupa'yı hayranlıkla izledikten sonra, kendi doğdukları topraklara dönüp baktıklarında çok geniş ekilmemiş bir arazi görürler. Elli yıl önce, Türk parlamenter rejim sevdalıları, özgürlükçü düşüncelerin Türkiye'de ikame edilmesinin Türk halkını kurtarmaya yeteceğini zannediyorlardı. Büyük şair *Namık Kemal* millî şuurun gururunun İslâm'ın kahramanlarının anısından ve Orta Çağ Türk kültüründen ileri geldiğini ifade etmek istiyordu. Türk halkını sultanların mutlakiyetinden ilerlemeye götürecektir olan düşünce yapısı İslâm'da aranıyordu. Bugün bu gayretleri hayal olarak değerlendiriyoruz. Türk halkı, Osmanlı hanedanında kişiliğini bulmuş olan ilkeleri bir kenara bıraktı, İslâm'dan da uzaklaştı ve Avrupa zihniyetinin kabul ettiği milliyetçi düşünce tarzını benimsedi. Doğu geleneklerine uygun olarak, büyük bir adam hareketin başına geçti ve dehası ve çelik gibi iradesiyle, halkına ileriye doğru yürümeyi empoze etti.

Celal Nuri, Osmanlı tarihini eleştirel bir ciddiyetle değerlendirir. Sultanların rejimi fetihten başka bir amaç gütmüyordu, ama asla bu fetihlerine milleti ortak edemedi. Osmanlı tarihinde *halk* kavramı kesinlikle yoktu. Halk kelimesinden, etnik farklılıkları hiç kabul etmeyen İslâm'ın bu şekilde ifade ettiği şey anlaşılıyordu. Fethedilen topraklar üzerinde kendini gösteren Asya idi. Osmanlı Devletinin ağırlık merkezi Avrupa'daydı, ama yönetim sistemi ve dinin emrettiği felsefî anlayışlar Orta Asya'yı ve Arabistan'ı hatırlatıyordu. Bu zıtlık, tam da iç meselelerini halleden Avrupa'nın dikkatini Doğuya çevirdiği sırada, Osmanlı Devletini perişan etti.

Avrupalı bilim adamları, Türkiye'nin geri kalmışlığını izah etmek için, Türk ırkının unsurlarını gösteriyorlardı; oysa, Türk halkı yönetime hiç katılmamıştı. Bu yönetim yabancı milletleri köleleştiriyor ve aynı zamanda Türk halkını da sömürüyordu. Eğer kendisini yönetenler, yaptıklarından başka anlayışa sahip olsalardı, çalışkan, iyi çiftçi ve iyi asker olan bu halk, üstün özellik ve yeteneklerini dünya'ya gösterir ve bu yetenekleri onları uygarlığın iyi işçileri haline getirebilirdi. Ama iktidarı elinde bulunduranlar, Türk halkında devlet için değerli olan cevheri görmüyorlardı; sayı ve zenginlik bakımından büyümesine hiç kolaylık göstermiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun temeli esasen, saray vakanüvislerinin kendi abartılı dilleriyle, zafer diye niteledikleri fetihlere dayanıyordu, ama bu fetihler kendi faileri olan halka zarar veriyor, üstelik fethedilen topraklardan getirilen ürünlerin rekabetiyle halkı iyice fakirleştiriyordu.

Vatanperver endişelere kapılan *Celal Nuri*, Osmanlı Türklerinin çöküşü hakkında düşünceler üretmektedir.

II. Mehmet döneminde, bilim adamları Avrupa'ya kaçtılar ve Rönesans'a katkıda bulundular. Bu bilim adamlarına, ilk Abbasi halifelerinden *Harun Reşit*'in yaptığı gibi, Müslüman Türkiye'nin Arap alimlerinin Yunan sanatını devam ettirebilmesi için, barınma hakkı vermek yerine, II. Mehmet Yunan patriğiyle tepkisel bir anlaşma yaptı ve Yunan kilisesiyle birlikte hareket etti. Tamahkârlığı yüzünden, Bizans'ın sanat ve ilim hazinesini görmeden sadece toprak istiyordu. *Celal Nuri*'ye göre Rönesans Avrupa'nın diğer ülkeleri gibi Türkiye'de de gelişebilirdi. Ama 15. yüzyılda, Türk tarihinin tamamı, İslâm'ın hareket noktası olan ve Orta Asya'dan gelmiş olan Türk halkının, fetih yapmasını bilmek gibi, savaşı özelliklerinden kendine yeni bir güç elde etmek isteyen, bir düşüncenin etrafında cereyan ediyordu. *Celal Nuri*, Osmanlı yönetim sınıfının medenileşmesi konusunda da çok ciddi hükümler getirmiştir. Türk bilim ve edebiyatı, kendisine ait tek bir yeni düşünce, tek bir duygu üretmekten aciz sun'î bir sınıfın bilim ve edebiyatıydı. Edebiyat asla kökenini halktan almazdı ve bilimin gelişmesi de din ile durdurulmuştu. Arapça din eserleri dışında, nesir edebiyatını sadece tarihi kitaplar temsil ediyordu. Bu edebiyat dili uzun anlaşılmaz cümleler ve abartılı imajlarla doluydu; okuyucu bundan sıkılıyor ve hiçbir bilgi edinemiyordu. Avrupalı gezgin ve tarihçiler artık Türk imparatorluğuyla ilgilenmedikleri için, sadece Türk kaynaklarından alınan bilgiler son derece zayıf konulardan oluşuyordu. Resmî vakanüvisler sadece mersiyeler yazıyor ve ne stil ne de bilgilerin güvenilirliği açısından Avrupalı tarihçilerin dengi olamıyorlardı.

Müslüman Türklerin entelektüel durgunluklarının sebeplerinden biri olarak, *Celal Nuri*, İslâm'ın din adamlarının elinde canlılığını yitirmesini göstermektedir. İslâm edebiyata her zaman bağlıydı ve bu edebiyat da düşünce tarzına şekil veriyordu. Hristiyan Avrupa'da ise bunun aksine, düşünce, özgürlüğünü kazanmıştı. Zaman içinde Türk imparatorluğunun doruk noktasına ulaşmasıyla aynı zamana denk düşen Reformdan beri, Avrupalı özgür düşünce adım adım gerileyen kurumlara karşı mücadele etmekten geri kalmadı. Avrupa tereddütsüz gelişme yoluna girmişti. İhtiyatlı ve açık görüşlü olan Hristiyan Kilisesi yeni zamanlara uyum gösteriyordu. Yahudilerin çok evliliğini mahkum ediyordu ve papalar da çok evliliği İslâm dinine karşı bir silâh olarak kullanıyordu.

Bütün Avrupa ülkeleri yeni doğmakta olan entelektüel hayattan nasibini alıyor, az veya çok ilerleme kaydediyorlardı. İslâm ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici sınıfı, Avrupa saraylarında elçilikleri olmasına rağmen Avrupa bilimini yok farz etmekte ısrar ediyordu. Hiçbir şey iktidarın en üst derecesinde bulunan bu sınıfın beceriksizliğini, *Katerina*'nın, *Büyük Frederik*'in, *Napolyon*'un saraylarındaki Türk elçilerinin mektuplarından daha iyi gösteremezdi; gözlerinin önünde cereyan eden bilim ve sanattaki devasa gelişmeleri tek bir kelimeyle anlatmıyorlardı. Avrupa biliminin metoduyla İslâm dünyasının biliminin metotları temel açıdan son derece birbirinden farklıydı: İslâm otoriteye, Avrupa ise mevcudiyete bağlıydı. İslâm dünyasında gözde olan metot ile otorite ilkesine dayanarak kurulan yönetim şekli birbiriyle uyuyordu.

Şiddet ve otorite her zaman Doğuluların düşüncesinde yer bulmuştur. İşte Doğu halklarının tarihinin hep inkılâbî değişimlerden, gizli örgütler tarafından yapılan hükümet darbelerinden ve alalacele kurulmuş imparatorluklardan bahsetmesinin sebebi budur. Bu zihniyet Avrupalıların, özellikle de parlamenter rejimin doğup geliştiği İngiltere'nin düşünce tarzıyla taban tabana zıttı. Türkiye'de, coşkulu üyeleri, İslâm'ı Avrupalılaştırmaya çalıştığı yeni bir parti, çürümüş kurumları yorulmak bilmeden gençleştirmeye çalışıyordu ve parlamenter rejimi ülkeye getirmişti. Bununla birlikte, II. Mahmut'un reformlarından ve Kırım Savaşı'ndan sonra, yönetim sisteminin Osmanlı hanedanından gelmesine ses çıkarmayan Türk milleti, parlamenter rejimle birlikte yok olabilirdi. Osmanlı yönetim şekli, İslâm dininde olduğu gibi, etnik farklılıkları kabul etmiyordu: Bütün diller ve bütün ırklar Allah'ın gözünde birdi. Ama Türkiye tarafından sömürülen Hristiyan ve Müslüman halklar 19. yüzyıl boyunca milliyet şuuru ile uyandılar. Fetih savaşları sona ermişti ve boyun eğen kavimler (Sırlar, Romenler, Bulgarlar, vb.) teker teker kurtulup şahsiyetlerinin şuurunu kazandılar. Geriye kalan Türk topraklarında, parlamenter rejim Osmanlı hanedanına itaat eden farklı dil, din ve ırklardan oluşan halkı eriterek, üzerinde etki yapıyordu. Jön Türkler teorisyen idiler: Kurtuluşu Avrupalı ilerici fikirlerde görüyorlar ve Türkiye'deki bütün etnik unsurları siyasî bir bütünlük içinde eritmeyi umuyorlardı.

Gerçek bir Avrupalı ve parlamenter rejim idealine sadık olan *Celal Nuri*, 1909 inkılâbından sonra parlamenter rejimin geçiş dönemini idare etmek için getirildiğini kanıt göstererek, parlamenter rejimin Türkiye'deki başarısızlığını mazur görmeye çalışmıştır. Parlamanter rejimin heterojen unsurlardan oluşan imparatorluğun parçalanmasını hızlandırmaktan başka bir şey yapmayacağını düşünebilecek kadar ileri görüşlü pek az insan vardı: Mutlak ve baskıcı Abdülhamit yönetiminin ortaya koyduğu inatçı muhalefetin sebebi belki de buydu.

Türk tarihçisi *Ahmet Refik* daha geçenlerde, *Louis Kossuth*'un¹² Türkiye'ye göç etmesiyle ilgili belgeleri yayınladı. Bu belgelerden çıkan sonuçtan, Avusturyalı devlet adamlarının sultanı, halkı bu kadar çeşitli unsurlardan oluşan Türkiye'de, özgürlük şampiyonlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî bütünlüğünü bozacak milliyetçi düşüncelerle nifak yaydıkları hususunda uyarmak için Babıâli'ye mektup yazdıkları anlaşılmaktadır. Sultan ve çevresi milliyetçi düşüncelerin kendilerinininki gibi bir imparatorluk için oluşturduğu tehlikeyi görmediler; ama Avusturya da, daha sonra, Türkiye'deki milliyetçi istekleri desteklediği ve Slav ırkına üstünlük sağlayacağını düşünmeden Bosna'yı kendine aldığı günlerde bu tehlikeyi hiç görmedi.

Osmanlı İmparatorluğu ister istemez çok uluslu devletten, millî bir Türk devletine dönüşmek zorunda kaldı. Bu kendilerini bekleyen yıkımdan kaçmak için Türk milletinin önündeki tek şans idi. Değişimi başlatmak için, Bulgaristan, Trakya, Arnavutluk, Arabistan vb. gibi bölgeleri imparatorluktan ayırma şeklindeki vücudun hasta organlarını kesip atmak gerekecekti. Eğer milletler geçmişten ders

¹² Ahmet Refik, **Türkiye'de Mülteciler Meselesi**, s. 58

almayı becerebilselerdi ve millî çıkarlara zıt davranışlardan doğan duygular yerine sağduyularına göre hareket etselerdi, Osmanlı yönetimi Balkanlardaki müttefiklere, tazminat olarak, Balkan Savaşı'nda kaybetmek zorunda kalacağı toprakları bırakırdı. Bırakılan topraklarda yaşayan Türk ırkından Müslümanları, nüfusu az olan Anadolu'ya göç ettirir ve böylece orada homojen bir millet oluştururdu. Ama Osmanlı Devleti mevcudiyeti fetihlerin devamlılığına bağlı askeri bir devlet iken, diye sesleniyor *Celal Nuri*, kim böyle bir teklif yapma cesaretini gösterebilirdi? Bu konuda bir karar vermek, Osmanlı geleneklerine ve gayrimüslim dünyada bile şeriat hukukunu yerleştirmeyi bir görev olarak gören İslâm düşüncesine karşı olmak anlamına gelebilirdi.

Türkiye'de parlamenter rejim dönemi siyasî tecrübesizlikle damgalandı. Yeni siyasetçiler olan Jön Türklerin samimiyetinden hiçbir şekilde şüphe duymuyoruz. Bunlar aşırı övücü Türk tarihinden, İslâm'ın üstünlüğüne inançtan, fannason köktencilikten ve Avrupa medeniyetine abartılı bir sevgiden beslenen idealist kimselerdi. Avrupa'ya inanma onlara Türkiye'de olduklarını unutturdu. *Mahmut Muhtar Paşa*¹³, hatıratında, Balkan savaşı sırasında, Trakya ordusunun kasasında sadece 14 Türk lirası bulunduğu bir anda, imparatorluğunun sınırlarını yeniden Tuna'ya kadar götürmeyi hayal eden Jön Türkleri kınamaktadır.

Jön Türkler, Müslüman unsurlara egemen bir yer, Hristiyan kiliselerine özerklik ve Osmanlı tebaası ile eşit muamele gören bütün uyruklardan oluşan çeşitli etnik azınlıklara da hoşgörü sağlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu parlamenter sistemle uzlaştırmayı düşünüyorlardı. İmparatorluk, Avrupa medeniyetiyle tamamlanan ve ayrılıkçı eğilimleri dengeleyen İslâm sayesinde hayatını idame ettirecekti. Osmanlıların ideali büyük sultanlar gibi fetihler yapmaktan ibaretti; halkın İslâm'a hizmette ve sultanların zaferinde bir araç olmaktan başka bir rolü yoktu. Ama idealin Türkiye'ye girmesinden itibaren, Osmanlı yurtseverliğinin, yani İslâm'ı ve hanedanı düşünen bir yurtseverliğin, Türk ırkına ve halkına yaklaştığını görüyoruz. İdeal dinamik gücünü kaybetmedi, sadece yer değiştirdi. Şimdi bütün çabaların amacı, Türk ırkı ve dilinden gelen bütün halkları bir araya getirmek idi. Bütün imparatorluğa Türk karakteri kazandırmak istiyorlardı. Artık, dünyayı İslâm ile barışa kavuşturmayı (Darüİslâmın yayılması) egemenliğinin amacı olarak gören ve bu amaç için Türk halkını bir araç olarak kullanan sultanın devri bitmişti. Bundan böyle Türk halkı kendi idealini hayata geçirmek için çalışmak zorundaydı. Bu yeni eğilim, şair *Namık Kemal*'de (1837-1888)* yine İslâm'ın ve Osmanlı'nın övülmesi şeklinde kendini gösteren milliyetçi düşüncenin doğal sonucudur. İmparatorluk içinde yaşayan Türk olmayan kavimlerin uyanışı bu övgüyü sifra indirgedi.

Eğer Türk dili ve ırkı kendi şuurlarına erdilerse bunun sebebi Avrupa'nın etkisine maruz kalmalarındandır. Fransız düşünürü *Cahun*, **Orta Asya Tarihine**

¹³ Mahmut Muhtar Paşa, **Üçüncü Kolordunun [ve İkinci Şark Ordusunun] Muharebatı**, ss. 9 ve 234.

* Namık Kemal'in doğum tarihi 1840'dır. (çeviren)

Giriş adlı eserinde Türk ırkının savaşçı ve organizatör özelliklerini o kadar renkli bir şekilde ortaya koymuştur ki, kendi ırklarına bir inancı uyandırmaya aşırı istekli olan Türk yurtseverleri bundan millî bir gurur ve antik geleneklerine tekrar kavuşma gücünü buluyorlardı. Kendilerine Osmanlı sıfatı yerine yeni bir sıfat vermeye başladılar: *Turancılık*. Turancı ülkü sadece Türk ırkından ve dilinden olanları kucaklıyor, Sâmi dini olan İslâm'ın kuvvetli etkisini atıyor, Türk halkını kendi olgun yeteneklerine götürmeyi istiyor ve gerçekten Türk olan bir medeniyeti geliştirmeye çalışıyordu. Romancı *Halide Edip*, **Yeni Turan** adında siyasî bir roman yazdı ve bu eserde, Avrupa liberalizminin temsilcileri olan parlamenter rejim yanlısı Osmanlılarla, milleti dinin ve yabancıların (rejimin yönetici sınıfı da dahil) baskısından kurtarmak için İslâm kabuğunu kıran Türk ırkının uyanışının şampiyonları arasında bir paralellik kuruyordu.

Turancılığın Türkiye'deki anlayışıyla Avrupa'daki anlayışı aynı değildir. Biz Turancılıktan bütün Ural-Altay kavimlerinin çok geniş bir sınıfta toplanmalarını anlıyoruz; Türkiye'de ise aksine, Turancılık tarihi bir gelişme evresi, millî şuurun uyanışı, yeni bir ülkünün seçimi, Sâmi dini olan İslâm'ın baskısından kurtuluş ve Türk ırkının karakterinin ortaya çıkması olarak anlaşılmaktadır. Bu yüzden Turancılık, en gayretli savunucusu olan, *Ziya Gökalp* tarafından *Türkçülük*, yani Türk düşüncesi olarak adlandırılmıştır. *Ziya Gökalp*, **Türkçülüğün Esasları**¹⁴ adlı eserinde Türkçülüğün tarihini ve amaçlarını anlatır. Onun sözlerinin etkileyici gücü sayesinde, ateşli taraftarları onun etrafında hemen toplandılar ve diğer taraftan da Turancılık sevdalıları ona güven ve saygı duydular. O millet kavramının analizinde sosyolojiyi temel aldı. Farih boyunca milletleri oluşturan antropolojik, dilbilimsel ve kültürel etkileri inceledikten sonra, millet kavramının ne ırk, ne coğrafya, ne siyasî ne de idarî açıdan bir kategori oluşturmadığı sonucuna vardı. Millet, dil, din, ahlâk ve estetik beraberliğinde yaşayan kişilerin ortaklığıdır. Türk köylüsü, dili dilime dini dinime uygun, diyerek bunu açıklamaktadır. Millet, tarihî bir üründür; üyelerinin hepsi aynı kökten değildir, ama hepsinde coğrafi ve sosyal güçlerin benzer izleri mevcuttur. Irkın saflığı Türk toplumuna girmek için ilk şart olsaydı, diyor *Ziya Gökalp*, kültürlü insanlarımızın büyük bir kısmını feda etmek zorunda kalırdık.

Onun liberalizmi her türlü ırkçı teoriyi reddeder. "Turancı" halktan anlaşılması gereken şeyi kesin bir ifadeyle şöyle belirtiyor:

"Türk halkının bir taraftan *Tunguz ve Moğol kavimleriyle*, diğer taraftan da *Macar ve Fin kavimleriyle* yakınlığı olsa da, *Turancılık* kelimesini, dil ve medeniyet açısından bütünlüğü bozan kavimlere yaymak imkânsızdır. Tam anlamıyla *Turancılık*, pratik sonuçları olmaksızın bilimsel araştırmaların konusu olabilirdi. Pratikte ise, *Macarları, Finlileri, Moğolları ve Tunguzları* Turancılıktan çıkarmak gerekir. *Turan toprağı, siyasî bütünlüğe imkân verebilecek olan, coğrafi ve etnik olarak tek parça* halindeki geniş bir alandır."

¹⁴ *Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları*

Turancılık halkın gelişimini sağlama misyonuna kendini adanmıştır. Millî kültürde bulunan “hars” ve “medeniyet”i¹⁵ birbirinden ayırır.

Hars ile medeniyet arasındaki fark şudur: Hars, halka ait olan şeylerin oldukları gibi ortaya çıkması anlamına gelirken, medeniyet sonradan öğrenilen ve elde edilen kazanımlardır. Bu tanımlar Türk bakış tarzının doğal ürünüdür. Osmanlı kültürüne medeniyet, yani öğrenilmiş ve sun’î uygarlık, denir. Türk kültürü ise halka ait unsurların gelişmesi demektir. Bu paralellik manevî ve entelektüel hayatın görüldüğü her yerde mevcuttur. Din konusunda, Türk ve İslâmî sıfatlarını karıştırmamak gerekir. Vaizler, köylerde halkın Tanrı’dan korkmadığı, ona saygı duyduklarını ortaya koymaktadırlar. Halkta hiçbir çile çekme eğilimi yoktur. Halk için soyut kavramların anlamı yoktur. Köylerde güzellikten, iyilikten bahseden vaizin etrafı dinleyicilerle doludur; cehennem ve canavar terörünü yayan hoca ise ilgisizlikle karşı karşıyadır. Türk halkının müzik eşliğindeki törenlere daha çok ilgi göstermesi onun estetik zevkinin yeterli kanıtıdır.

Ziya Gökalp, Turancılığı Türk halkının yeniden doğuşu, onun bilincinin uyanışı olarak görmektedir. Sultan II. Mahmut’tan beri yapılan reformlar, temelde eski düzenin tekrar yamanmasından başka bir şey değildi. Esas kusuru, üretimi modernleştirmeden tüketimi modernleştirmek idi. Bu reformlar, ihtiyaçları Türk sanayisi tarafından karşılanamayan Avrupalıların giyimini, mimarisini ve hayat tarzını getirdiler. Türk halkı Avrupa sanayisinin metotlarına göre üretim yapamadığı için, Türk sanayisi mecburen yok olmaya doğru gidiyordu. Bu durumda, reformlar kesin olarak hiçbir iyileştirme getirmemişti.

Turancılığın bütün temsilcileri içinde, Ziya Gökalp bilimsel birikimi en sağlam olanı gibi görünüyordu; bununla birlikte pek çok yazar tarafından geçildi. Osmanlı Türklerinin dili ile doğu Türklerinin dili arasında bir yakınlık kurmaya ilk olarak gayret eden Ahmet Vefik Paşadır. Doğu Türkçesiyle yazılan temel eser olan **Türklerin Kökeni Üzerine**’nin (Şecere-i Türkî) Osmanlı Türkçesine tercümesini de yayınladı. Osmanlı-Rus savaşının meşhur generali Süleyman Paşa, tarihçi Deguignes’in kitabını okuduktan sonra Turancılık fikrini kavradı. Sadeleştirme çabalarına başlamak amacıyla sonunda Türkçe dilbilgisi yazdı. Ahmet Hikmet gibi romancılar konularını eski Türklerden seçtiler. Turancılığın şüphesiz en popüler şampiyonu şair Mehmet Emin’dir. O, Arapça ve Farsça kelime kullanmadan, en saf halk diliyle ve halktan ve yurtseverlikten konular seçerek, köküne kadar Türkçe ritimlerle şiir yazma cesaretini göstermiştir. Onun savaş şiirleri, Yunanlılara karşı yapılan şanlı savaşta büyük sükse yapmıştır. Onun nâmı Avrupa’da tanındı ve Türk şiir dehasını yeniden oluşturan kişi olarak bilindi. Bu bir nebze ilkel denebilecek mısralara¹⁶ ciddi bir eleştiri getirme cesaretini belki de sadece ben

¹⁵ Basit olarak toprak kültürü anlamına gelen “hars” kelimesi yakın zamanlardan beri kullanılmaktadır. “Medeniyet” kelimesi uygarlık anlamına gelmektedir. Her ikisi de Arapçadan gelmektedir. Büyük dilci Süleyman Nazif, hars yerine, kültür kelimesinin sadece tercümesi değil, kapsadığı düşünce anlamına gelen “irfan” kelimesini tavsiye etmektedir.

¹⁶ Bkz. **Revu Orientale** dergisindeki *Keleti Szemle* adlı makalem, 1906, **Türk Edebiyatı Tarihi Üzerine**, Gibb tarafından.

cesaret edebildim. O zamandan beri, *İsmail Habib*¹⁷ ve *Saffet Urfi*¹⁸ gibi pek çok Türk edebiyat tarihçisi benimkilere benzer çekince gösterdiler.

Avrupalı oryantalistlerin *Mehmet Emin*'i okuyunca edindikleri güçlü izlenim, *Mehmet Emin*'in teşebbüsü ile kurtuluş savaşı sırasındaki halk şiiri ürünleri arasındaki benzerlikle açıklanabilir. Arapça ve Farsçanın katı kurallarını kullanan şairler, Cumhuriyet dönemi insanını yeteri kadar heyecandırmıyordu. Bunda şaşırılacak bir şey yok, çünkü bu kişiler Arapça ve Farsça sun'î dile ve Fars şiirinin katı kurallarına alışık idiler. *Mehmet Emin* dilinin halk dili olması ve fikirlerinde poetik hiçbir şey olmaması ile kınanmıştır. Gerektiğinde *Mehmet Emin*'in büyük bir şair olmadığı konusunda fikir birliğine varılır; ama bununla birlikte onun şiirlerinin bugünkü Türk siyasetinin izlediği yolda nirengi noktası teşkil ettiği de inkâr edilemez. Sosyal yapıyı hiçbir şey şiir kadar güzel ifade edemez. Osmanlı rejimine ölümcül bir darbe indiren Avrupa düşünce sisteminin yayılması, düşüncelerini ifade etmek için yapılan sanatı, yani devletinki sun'î bir yapı olan Osmanlı dili, birden bire desteksiz bir şekilde havada kaldı. Osmanlı yapısında çimento görevi üstlenen, bayağılıkla dolu Osmanlı dili ne Türkçe ne Arapça ne de Farsça idi, bu üçünün şaşırılacak bir karışımıydı. Avrupa düşünce tarzını benimseyen, bizzat kendisinin şuuruna varan ve sanatta fikir ve duygu arayan halk, yapısı taştan değil de kağıt hamurundan olan konuşma sarkitlarından, ustaca söylenmiş olsalar da, yetinemedi.

Uzun zamandan beri öyle bir kaniya sahiptim ki, nitelikli bir Türk yazarın cesaret vermesinden önce asla cesaret edemezdim –ama şimdi *Celal Nuri* aynı tezi sayısız örneklerle¹⁹ desteklemektedir, eski nazım Türk edebiyatı büyük ölçüde, hiçbir fikir içermeyen hazmı zor bir yığından oluşuyordu. Yazarlar sadece belâğatı amaçlıyor ve bitmek bilmeyen uzun cümleler kullanıyorlardı. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun sesli harflerin ahengi, kafiye ve ses tekrarı okuyucuya, bütününde genellikle anlamsız kelimelerin anlamlarından daha çok zevk vermektedirler. Bu zevk bir dönemden diğerine değişikliklere uğruyordu; bazı eski nazım yazarları öyle aşırılığa kaçmışlardı ki eserleri bugün artık çok can sıkıcıdır.

Avrupa'da pek çok insan *Türk İnkılâbı*'nın savaştan sonra oluşan yıkımlardan birinden kaynaklandığına inanmaktadırlar. Hiç şüphe yok ki, savaş olmasaydı bugün inkılâpçı bir dönüşüm yaşayan Türkiye, reformları yaparken daha yavaş davranırdı; ama savaştan önce başlayan genel gelişme anlamında inkılâbın tamamlandığı da kesindir. milletlerin hayatı sosyo-psikolojik faktörlerle belirlenmektedir; oysa, Türk halkının iç gelişmesi altmışlı veya yetmişli yıllardan* beri Asyalı aslını çağrıştıran her şeyden sıyrılmaktan ibaretti: İlk olarak İslâm dini ve ikinci olarak da Osmanlı sultanlarının yönetim sistemi. Kurtuluş mücadelesi Osmanlı Devletinin zihniyetiyle yapılan çok sayıda kanlı savaşla (Osmanlı-Rus

¹⁷ *Türk Ledjedud Edebiyatı Tarihi*, s. 570.

¹⁸ *Ziya Gökalp ve mefkure*, s. 40.

¹⁹ *Türk İnkılâbı*, s. 158.

* 1860-1870'li yıllar kastediliyor. (çeviren)

savaşı, Balkan savaşları gibi) birbirine karışmıştır. Ama bozgunlar ve kaybedilen topraklar sonuçta ancak halkın uyanışını hızlandırmıştır. Bu savaşların mağlubu Osmanlı Devletiydi; halk ıstıraplı kan kaybetmesi pahasına bizzat kendisinin şuuruna varmıştır. *Ziya Gökalp*'in söylediğine bakılırsa, yeni inanış *Turancılıktır*.

Kurtuluş hareketi, parlamenter sistemi getiren ve edebiyata Avrupa düşüncesini telkin eden Jön-Türkler tarafından başlatıldı. Farsça edebiyat modelinden vazgeçtiler ve Türk ruhunun ortaya çıkması için gayret sarf ettiler. Her iki ekol kesin bir zıtlık sergiliyordu. Osmanlı ekolü köle ruhlu körü körüne bir taklitten ibaretti. *Ali Kemal*,²⁰ Türk yazarların asla görmedikleri şeyleri tasvir ettiklerini ve şiirlerinin de ilhama değil de ısmarlama şeklinde bir şeyler yapma isteğine dayandıklarını ifade etmektedir. Zaten bu şekillerde moda göre durmadan değişiyordu ve esası unutturacak şeylerdi. Kelimelerin sun'î olarak atılması, müzikal formdan zevk almakla yetinen kültürlü bir Türk için bile akılcı değildi²¹. Kelime oyunları ve harflerin değişimi bir düşünceden çok başarıya sahipti²². Dilin sun'î özelliği, yazarların hiçbir zaman halka başvurmamalarıyla ve sadece halkı ince zevklerle eğlendirmeyi düşünmeleriyle açıklanabilir²³. Modern şairler bile geleneklerin etkisinden tamamen kurtulmayı başaramamışlardır. *Ruşen Eşref*²⁴ şöyle diyor: "*Birçok Türk şiirinin temelinde Avrupa'daki dergilerde yayınlanan ünlü şiirler vardır. İsmail Safa, Cenab Şehabettin, Süleyman Nesib*, Celâl Sahir ve Abdülhak Hamid veya Ekrem gibi büyük şairler bile bazen buralardan ilham almışlardır. Ünlü imaj ve form şairi Tevfik Fikret bile bu engellerden kurtulamamıştır*".

Yenilikçiler edebiyatın boş laflar üretmeyi bırakması ve daha çok duygu ve fikir ifade etmesi gerektiğini savunurlar. Yenilikçi düşüncenin edebiyat konusundaki tezi şöyle özetlenebilir: Yeniliğin zaferi savaşın ve *Mustafa Kemal Paşanın* tüm alanlarda ortaya koyduğu gerçekçi atılımın meyvesidir.

Arapça ve Farsça unsurları atarak dili sadeleştirme isteği bazı ateşli taraftarları dilden, mükemmel şekilde uyum sağlamış Arapça ve Farsça kelimeler gibi bütün yabancı kelimeleri atarak onların yerine hiç kimsenin anlamadığı Tatarca ve kasaba ağzı kullanmak istemeye kadar götürdü. Sonunda ne halkın ne de kültürlü insanların²⁵ anladığı bir tarzda yazmaya kadar gittiler. Kesinlikle onların çabalarında mantık yoktu. Türk dilinden Arapça ve Farsça'dan giren kelimeleri ayıklamaktan uzak, fikir ve duyguları ifade etmek şeklindeki gerçek amaçlarına uygun olarak dilin zenginlik ve nüanslarını kullanmak gerekmektedir. Dil, hokkabazların elinde oyuncak olacak biçimde alçaltılmamalıdır. Halkın kullandığı kelimelerden beslenmeli ve büyük yazarların sanat ve fantezisiyle yenilenmelidir.

²⁰ **Edebiyat-ı Hakikiye**, s. 39.

²¹ Ruşen Eşref, **Geçmiş Günler**, s. 158.

²² **Age.**, s. 150.

²³ **Age.**, s. 145.

²⁴ Bkz. Yazarın *Tevfik Fikret* hakkındaki kitabı, s. 106.

* *Süleyman Nesib*, Türkiye'de daha çok *Süleyman Paşazâde Sami* adıyla bilinir. (çeviren)

²⁵ Bkz. Germanus, **Osmanische Puristen** (*Keleti Szemle*, 1910).

Ne Arapça ve Farsça kelimelerin yapmacık ve aşırı kullanımı, ne de birçok Tatarca kelimenin dile sokulması dilin doğal ve sanatsal gelişmesini sağlayabilir; bu gelişme düşüncenin kelimelerle ifade edilmesiyle olur.

Edebiyat dili mecburen halkın konuştuğu dilden farklıdır. *Abdülhak Hamid*'in oyunları üzerinde o kadar çalışılmış bir dille yazılmıştı ki halk tiyatrodaki bir şey anlamıyordu, onların tadına varmak için okumak ve sözlük kullanmak gerekiyordu. Bununla birlikte, itidal ve zevk modeli olan, edebî Türk dilinin formları çok zengin ve çok anlatıma uygundur; Arapça'dan alınan unsurlar (Latince'den beslenen Avrupa dilleri gibi) yerlerini o kadar çok türetmelere bıraktılar ki, Türkçe dünyanın herhangi bir diliyle rekabete girebilmektedir. Büyük Türk nesir ustalarını okuyunca, insanın aklına, seraların etrafında muhteşem çiçekli bir bahçe meydana getirebilen yeni bir *Dante* geliyor. Türk dilinin gelişerek ortaya çıkması edebî yeteneklerin ortaya çıkmasını da sağladı. Bu Osmanlı Türklerinin tarihinde gördüklerimizle aynıdır: Onlar bir dünya imparatorluğu kurmakla işe başlamışlardı, ama ne bu imparatorluğu nüfuslandırabilmiş ne de onu koruyabilmişlerdi.

Modern Türk edebiyatı Avrupa edebiyatının formlarını kabul etti ve ifade şekillerini yenileme mecburiyetiyle karşı karşıya kaldı. Nazım ve nesir sadece kısıtlı bir halka hitap ettiği müddetçe, bu halkın zevklerini dikkate almak yeterliydi. Basın ürünlerinin yayılması ve sanayiinin gelişmesi ile okuyucu sınıfı büyük kitlelerin katılmasıyla genişledi. Bu yeni durum türler ve zevkler üzerinde estetik faktörlerden daha güçlü bir etki yaptı. Övgü şiirleri ve günlük yazılan fıkralar olabildiğince sun'î bir dille yazılıyordu; Avrupa düşünce yapısıyla yayılan tiyatro edebiyatı halk diline yakın olmak zorundaydı. "millî" bir edebiyat oluşturmakla övünen romanlar, kendilerini sade halk diliyle ifade etmek için, aşamalı bir şekilde tuntuaklı ve görkemli formları terk ettiler. *Ömer Seyfettin*, *Ercümen Ekrem*, *Reşat Nuri* gibi romancılar halk dilinden alınmış birçok kelimeyi kullandılar. Halk dili modern romanlarda, sadece zorunlu olarak kısıtlı konulardaki masal ve destanlarla dikkat çeken Avrupa folklor eserlerinden daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bugünkü romanlar Arapça ve Farsça bilmeyen halk için yazılmaktadır; bu yüzden bu romanlarda halka ait unsurların hâkimiyeti görülmektedir. Bu anlamda, mademki Avrupalı nesirciler, dilleri eserin diliyle aynı olan kişiler tarafından anlaşılacak için yazmaktalar, öyleyse yenilik taraftarları Avrupa'nın yandaşlarıdır. Yeni Türk edebiyatı kendini fikir ve duygunun hizmetine adanmıştır. Bundan sonra esas iş şekil üzerine kaydı; bir yazar eğer bir kelimeyi kullanıyorsa, bu ona verdiği anlam içindir, ahengi için değil. Dikkate değer eserler vermiş olsalar bile, modern Türk romancılarının dili, tatsız tuzsuz olmak gibi bir zayıflık içerir. Türk edebiyatı yüzyıllar boyunca başka yollar izledi. Bir dantel gibi işlediği benzetmeler ve büyük bir sanatla dokuduğu cümleler, modern edebiyatın ustalarının basit ve açık dilinde eş benzeri bulunmayan bir şekil oluşturdu. Yeni edebiyatçıların halk dili bol miktarda şekil içermiyor, parlamıyor ve romancıların anlatıcı özelliklerini taşıyor. İşte, Türkçe'den, Arapça'dan ve Farsça'dan kaynaklanan bir dilin sanatından etkilenen bir yabancı, halk hikayelerinin

dilinin insan ruhunun halini ve meselelerini analiz etmede yetersiz kaldığı izlenimine kapılmasının sebebi belki de budur. Modern yazarlar yeni Türk dilini oluşturmaktadırlar; onların geleneklere dayanması imkansızdır. Düşünceleri Fransız edebiyatının yükseklerinde dolaşır ama onlar boşuna gençliklerinde okuduklarını hatırlamaya veya çağdaşlarının dilini incelemeye çalışırlar, öncelikle sahip olmadıkları ifade şekillerini ortaya koymak durumundadırlar. Düşünce, kendini ifade etmek için mücadele verir²⁶.

Avrupa'da, sultanların rejiminin yıkılması ve kadınların peçesinin ortadan kalkmasının Türk inkılâbının önemli sonuçları olarak değerlendirildi. Doğu erkeğini Batı erkeğinden ayıran fes takmak şimdi kanunla yasaklandı. Zaten, fesin Türk gelenekleriyle hiç alakası yoktu; Yunan modası ile ortaya çıkmıştı ve berbat bir modaydı. Fesin kaldırılmasıyla, düşünmeden yapılan bir taklidin anısı da kaldırılmış oldu. Hükümet dervişlerin tarikatlarını dağıttı ve *vakıflardan* geçinen hocaların sayısını asgariye indirdi. Çağdışı kalmış tortuları ortadan kaldıran bir cerrahi operasyon anlamına geldikleri için bu reformlar hiçbir karışıklığa sebep olmadı. Edebiyatta dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkan entelektüel Rönesans olmadan, bu kurumlardaki yolsuzlukların üzerine gitmek imkansız olurdu. Edebiyat sismografının, Türk halkının artık kendini tanımak ve kendi kişiliğine göre yaşamak istediğini ve aşırı övücü kroniklerin ve şiirin güzelliği yerine kendi doğal konuşma dilini koymak istediğini gösterdiği sırada, Ortaçağdan kalan kurumlar artık silip süpürülmesi gereken kalıntılardan başka bir şey olamazdı. Türk insanının son altmış yılda maruz kaldığı derin değişiklikleri Türk edebiyatında da gören birisi hocaların, dervişlerin ve şeriat kadılâhının bir karşı ihtilâlden korkmak gibi bir

²⁶ Avrupa'da kullanılan edebi şekilleri Türkiye'ye getiren ve dili modernleştiren yazarlar, miadını doldurmuş bir dönemin koyduğu engellerle karşılaşıyorlardı: Arap alfabesi. Bütün Müslümanlar gibi Türkler de İslâm'la birlikte Arap alfabesini kabul etmişlerdi. Sadece kökü ve türetme takılarını belli eden bu dil Sâmi dili idi ve fonetik vurguya elverişsiz idi. Türk dili için bazı noktalarda aşırı bol, bazı noktalarda ise aşırı dar bir elbise gibiydi. Türk dili için, şüphesiz Lâtin alfabesinin harfleri ve fonetik bir yazı, köke vurgu yapan Arapça'dan daha uygun idi. Ama Perslileri taklit ederek, Türkçe'ye Arapça harfleri uyarlamayı düşünenler, bilerek sesli ve sessiz harflerin, okunuşları hiçbir şüphe bırakmayan sürekli kısaltmaların, sessizlerin ve seslilerin unutulmasıyla meydana gelen köklerin sesli ve sessiz harfleriyle uyumundan faydalandılar. Köklere yapılan vurgu tek başına bir belirsizlik sebebidir. İmlâ henüz tam oturmamıştır. Bazı kelimeler onları kullanan yazara göre farklı görünüştedirler. Fonetik yazının girişinden sonra karışıklık son noktaya ulaştı. Bu uygun olmayan Arapça harflerle fonetik bir biçimde yazmak istenmesindedir. Latin harfleri Arapçanın kök vurgulu sistemine uymak için daha elverişlidir, ama Arap harfleri fonetik vurguya uygun değildir. Zaten fonetik yazı da mutlaka gerekli bir şey değildir. Okurken harfler tek tek anlaşılmaz, onun yerine kelimeleri oluşturan gruplar anlaşılır ve hafıza bu grupları tutar. Eğer her yazar kendine ait bir fonetik vurgu kullanırsa, okuyucu dikkatini kelimelerin anlamına değil harflere vermek zorunda kalacaktır. Yazarlar fonetikleriyle, bana göre, bir kaosa gidebilecek olan bir girişimde bulunurlar. Latin harflerini kabul etmek şeklindeki diğer çözüm daha çok başarı vaat etmektedir. Korkulması gereken şey, böylece Türk halkının kültüründen kopması ve Fransızca terimlerin edebiyat dilini eskiden Arapça ve Farsçanın yaptığından daha karşı koyulmaz bir şekilde istila etmesi olacaktır. Konuşma dilinde zaten çokça Fransızca kelime vardır ama edebiyatın yolu Arap alfabesi ile kesilmiştir. Bugünkü karışıklık, mantıken Arap alfabesinden oluşan ve seslilerin uyumuna dayanan yeni bir Türk alfabesiyle ortadan kaldırılabilir. Gerekirse yabancı özel isimler için Latin harfleri kullanılabilir. Rusya'daki, edebiyat geleneği olmayan Türk dilleri zaten Lâtin alfabesini kabul etmişlerdir.

fikre kapılmayacaktır. Bugün kadın artık dışarıya peçeyle çıkmıyor ve hayatını haremde kocasının kölesi gibi geçirmiyor. Sosyal hayatı gözlemleyen birinin ilk önce dikkatini çeken budur ve insan başlayan değişimin gelecekteki gelişimi konusunda bazı düşüncelere sahip olur. *Pierre Loti*'nin **Désenchantées** adlı romanında kahramanları harekete geçiren düşünce gerçekte yoktur. Harem dünyası uzun süreden beri Türk toplumunun aştığı bir olaydır ve kadınların köleliği de geçmişte kalmış şiddetin bir kalıntısıdır. Türk toplumu doğu Ortaçağından kalan bu durumu tasfiye edecek kadar olgundur. Saltanat ve hilâfet yalanı kendi mevcudiyeti için gerekli olan bazı kurumları içeriyordu. Yeni Türk edebiyatı büyük bir güçle ve inanışla saltanat ve halifeliğin en küçük bir rüzgara bile dayanmaktan uzak bir yalan olduğunu ifade etmektedir.

Saltanat ve hilâfet tam olarak ne anlama geliyordu? Bu çalışmanın başında, Osmanlı Devletinin hakim kurumu olan saltanatın organize köleliğe dayanan bir egemenlik olduğunu gösterdik. Avrupa devletleri birbirleriyle dayanışmaya girdiklerinde, bu egemenlik artık süremezdi. *II. Mahmut*'la birlikte reformlar dönemi geldi; ağır fedakarlıklar pahasına bu reformlar Türkiye'yi sonunda Avrupalılaştırdı.

Hilâfet, İslâm topraklarına gömüldü. İslâm doktrinine göre halife *Muhammed*'in halefidir ve inananlara rehberlik etmekle, İslâm kanunlarının uygulanmasını sağlamakla, Müslüman dünyasını korumakla ve İslâm hukukunun güzelliklerini yaymakla görevlidir. Bu görev, moral ve fizik olarak tamamen sağlam olan, üzerinde lider özellikleri taşıyan, VII. yüzyıl Arap düşüncesine uygun olarak "*Kanun*"u iyi bilen, "*Kureyş*" kabilesinden birisi ancak yapabilir. İlkel İslâm'da, maddî güç ile manevî güç tektir: *Muhammed* Tanrı'nın elçisi ve aynı zamanda lider, mürşit ve halkın yol göstericisi değil midir?

Abbasilerin iktidara gelmesiyle (751), İslâm siyasî birliğini kaybetti ve birkaç yüzyıl sonra, Abbasi halifeleri İslâm dünyasına sadece isimleriyle hükmediyorlardı; onların üstünlüğü hüküm süren valilere sultan unvanı vermekten ibaretti. Hilâfet meşruiyet düşüncesini canlandırıyor. XII. yüzyıldan sonra halifelerin gerçek güçleri o derecede zayıfladı ki, halifenin valiler arasındaki tek imtiyazı dinî konularda âlî otoriteyi temsil ediyordu. Hukukçular, bütün sultanlara halife adını vererek durumu kurtarmaya çalıştılar: Sadece manevî liderlere verilen ve peygamberin halefi anlamına gelen "*Halifetünnebi*" adını değil de "*Halifetullah*" yani "*Allah'ın vekili*" adını verdiler.

Moğolların Bağdat'ı yağmalamalarından (1258) sonra, Abbasi hanedanından biri Kahire Memluklu sultanının yanını kaçı ve onun soyundan gelenler hilâfeti temsil ettiler. Kutsal şehirler olan (Mekke ve Medine'nin) topraklarında olması ve hacıların güvenliğini sağlamak, Mısır sultanlarının prestijini arttırmaya ve onların halife unvanlarını haklı göstermeye çok katkıda bulunuyordu. Mısır'ın dışında hüküm süren diğer sultanlar, Allah'ın onlara güç ve fetihler ihsan ettiğini ve bunun sonucunda da kendilerine naiplik ve şeriat hukukunu uygulama görevini verdiğini ileri sürerek halife sıfatını aldılar. Böylece

halife sıfatına talip olmanın ilk şartı iktidarın mutlak şekilde elde bulundurulmasıdır. İşte bu anlamda Osmanlı sultanları bir dünya imparatorluğunun başına geçtiklerinde halife olarak kabul ediliyorlardı. 1516'da I. Selim Mısır sultanı *Kansuh*'u yendi. Düşman kampında bulunan Abbasi halifesi *Mütevekkil*'i ele geçirdi ve onu esir olarak İstanbul'a götürdü. *Mütevekkil*, Kahire hilafetinin sonu anlamına gelen 1543 yılında ölümüne kadar halife unvanını elinde tuttu. Bir söylentiye göre *Mütevekkil* halifelik onurunu I. *Selim*'e vermiştir, ama bu efsane hiçbir ciddi kanıtla doğrulanmamıştır.²⁷ O zaman her şeyi yapabilme gücüne sahip olan Osmanlı sultanı Abbasi halifelğine çok yüksek bir onur atfetmemişti ve kesinlikle önem vermemişti.

Esas ağırlığı olan şey, I. *Selim*'in kutsal toprakların sahibi olmasıydı. Kutsal Hac ibadetinin güvenliğini sağlamak, sadece basit bir halife unvanına sahip sıradan bir Müslüman sultandan son derece fazla prestij sağlamaktaydı. Osmanlı sultanlarına halife denmesinin sebebi, genel düşünceye göre en güçlü Müslüman hükümdarın halife olmasıdır. Osmanlı sultanları parlak bir şekilde hüküm sürdükleri ve Avrupa'ya karşı İslâm'ı temsil ettikleri zaman, iktidarı gerçekten elinde bulunduranların İslâmî öğretinin gerektirdiği şartları haiz olup olmadığı araştırılmıyordu. Küçük Kaynarca antlaşmasında (1774) Kırım Hanlığı'nı kabul ederek, Türkler, hilâfet kavramının taşıdığı belirsizlikten ustaca yarar sağlamışlar ve şeriat hukukuna göre, her İslâm devletinin halifeye itaat etmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Böylelikle Osmanlı sultanının dinî anlamda halife olarak tanınmasını ve anlaşmanın halifenin onurunun tamamen dinî özelliğini kabul etmesini sağladılar. Bu düşünce İslâm'ın kamu hukuku ile zıtlık teşkil etmektedir; ancak bu düşünce devam etmiş ve hilâfet verilen Osmanlı sultanı, Osmanlı olmayan Müslümanların bile manevî lideri olmuştur. Türkler, Avrupa diplomasisini bilgilendirmek konusunda bu kurgunun İslâm düşüncesine aykırı olduğuna bakıp karar vermediler. Halkında Müslüman olan Avrupa iktidarları, Cuma hutbesinin Osmanlı sultanı ve halifesi adına verilmesine, bunun İslâm kamu hukuku anlayışına göre sultanın siyasî egemenliğini kabul etmekle eş değer olduğu halde izin veriyorlardı. Halifelik onurunu ortadan kaldıran ve halifeliği bir çeşit papalık²⁸ haline getiren *Muradgea d'Ohsson*'un bir Hristiyan olması tarihî bir ironidir. Türklerin kendileri bile bu düşünceleri sonunda kabul ettiler ve 1922 yılında sultan VI. *Mehmet*'i tahttan indirdiklerinde, sadece manevî konularda olan halifelik özelliklerini kendisinde bıraktılar.

İslâm dünyası halifenin güçlerinin böyle sınırlandırılmasını şaşkınlıkla öğrendi, ama Türkiye'nin tamamen bağımsız ve İslâm birliğini korumaya istekli son Müslüman devleti olduğunu düşünerek buna boyun eğdi. Kendilerini gittikçe Avrupa'ya daha çok yaklaştıran sosyal gelişme çerçevesinde Türkler hilâfet için kesin çizgiler belirleyemedi. Basit olarak, halife şeriat hukukunu yorumlamak ve uygulamakla yükümlü idi. Oysa, saltanatı kaldırarak cumhuriyeti ilan eden Türk

²⁷ R. Hartmann, **Wesen und Ende des Osmanischen Chalifats.**

²⁸ Becker, *Berthold's Studien über Kalif und Sultan (Der Islam, VI, s. 350).*

devleti Avrupa hukuk sistemini kabul için şeriat hukukunu reddetmişti. Halife yeni atmosferde nefes alamıyordu ve II. Abdülmecit'in İsviçre'ye gitmesiyle, halifenin görevleri doğal olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde ortadan kalktı.

Osmanlı tahtında bulunan son sultan VI. Mehmet, kaderini muzaffer İttifak devletlerinin eline bırakmaya ve sırf kendi halifelik onurunu ve manevî liderliğini korumak için Türkiye'nin bölünmesine rıza göstermeye hazırды. Ama yüzyılın mücadelesinde kanını akıtan Türk insanı sultanların zulmünden ve özgür gelişmesine engel olan hilâfet yalanından kurtuldu. Türk halkı, ne Balkan savaşlarında ne de dünya savaşında kendi yanında olan (Araplar kendisine karşı savaşmıştı) İslâm birliği için veya tarih boyunca sadece kendi büyüklüğünden başka bir amacı olmayan Osmanlı hanedanı için mevcudiyetini feda etmeyi reddetti. Mustafa Kemal, aydın sınıf tarafından kaynaya kaynaya yarım asır boyunca hazırladığı silâhı tam zamanında eline aldı. Türk İnkılâbı ve cumhuriyeti asla kökleri olmayan bir ağaç, halkın derin katmanlarıyla ilgisiz bir sınıfın hükümet darbesi gibi değerlendirilemez.

Yüzeysel bir gözlemci burada sadece Türk erkeklerinin feslerini, kadınlarının da peçelerini attıklarını, Kur'an'ı kapatıp haremelerin kapılarını açtıklarını görür. Tarih üzerine yapılan dikkatli bir çalışma bize, bunların arkasında köklü bir gelişme, gizli olan belirtiler olduğunu gösterir. Sultanların geleneksel keyfiliği ve Avrupa medeniyeti karşısında İslâm'ın duyarlılığını yitirmesi Türk halkının uyanan şuuruyla karşılaştı. Türk halkı bunlardan kabuklanmaya hazırlanmış olgun bir meyve gibi kurtuldu.

Avrupalılaşıma, Türk halkının önüne devasa meseleler çıkarmıştır. Sultanların rejimi, sadece fethedilen toprakları değil Türk halkının gerçek toprakları olan Anadolu'yu da çöle döndürmüştü. Bütün Türk tarihçiler, özellikle Ahmet Refik bunu ortaya koymuştur. Macaristan'da da, Türk işgali büyük arazileri elinde tutmaya devam etti ve kolonileşmek için komşu ülkelerin vatandaşlarından yardım istenmesinin sebebi oldu. Bu da milletlerin oradaki milletlerin kendi durumlarını değerlendirmelerine yol açtı ve ülkenin parçalanmasının bahanesini teşkil etti.

Türkiye'nin geleceği ekonominin yeniden düzenlenmesine bağlıdır. Genç milletin, çaba ve hayal gücüyle dolu iyi niyetleri geçmişin hatalarını tamir etmek için hararetle bir çalışma sergiledi. Avrupa Türkiye'deki yenilikçi hareketleri sevinçle karşılamak zorunda olmuştur. Bu yenilikçi hareketler Türkiye'yi özgürlük ve gelişme mücadelesine katmak için, Hilâl ile Haç arasında asırlar süren mücadelelerden sonra barışı getirmiştir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, İsmail, (1996, Şubat), "Gyula Germanus", *Tarih ve Toplum*, C. 25, S. 146, s. 46.
- DEMİRKAN, Tank, (2000), *Macar Turancıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- KUSHNER, David, (1998), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Ter.: Zeki Doğan), İstanbul: Fener Yay
- GEORGEON, François, (1996), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, (Çev.: Alev Er), , İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. bsk.
- GERMANUS, Jules, (1928) *Penseés Sur La Revolution Turque*, Imprimerie de la Sociéte Anonyme Athenaum, Budapest.
- GERMANUS, Gyula, (1996 Şubat-Mart, Mayıs) "Gülbaba Türbesinde Düşünceler I-II-III", (Çev. İsmail AKDOĞAN), *Tarih ve Toplum*, C. 25, S. 146-147, 149, , s. 45-53, 45-53, 40-47.
- Magyar Nagy Lexikon, *Magyar Eletrajzi Lexikon*, (C. 1, Akademia Kiado, Budapeşte 1969, s. 328).
- ÖNEN, Nizam, (2005), *İki Turan Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*, İstanbul: İletişim Yay.
- ÖZDOĞAN, Günay Göksu, (2003) "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yay., C. 4, 2. bsk., s. 388-405.